

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 5 Issue 4, Special Issue on Lausanne, p. 55-80, July 2013

“Lozan Sonrasında Kıbrıs Unutuldu mu?” Sorusuna Kesitsel Bir Bakış ve M. Remzi Okan

A Profile Glance at “Was Cyprus Forgotten after Lausanne?” Question and M. Remzi Okan

Doç. Dr. Ulvi KESER
Atılım Üniversitesi - Ankara

Öz: Kıbrıs özellikle Lozan sonrasında yeni bir tartışmanın içine girmiş ve zamanla Türkiye'nin Lozan görüşmeleri sırasında Kıbrıs adasını ve Kıbrıs Türklerini terk ettiği gibi temelsiz bir takım iddialar öne sürülmüştür. Savaştan yeni çıkmış, topraklarındaki işgalci güçleri 1919–1922 mücadelesinin ardından çıkarmayı başarmış Türkiye'nin Lozan'da yapabileceği başka bir şey söz konusu değildir ve yapılabilecek akıllıca stratejiyle ada İngiltere'ye bırakılmış; ancak Kıbrıs Türklerine yönelik her türlü destek ve yardım faaliyetleri aralıksız devam ettirilmiştir. Bu araştırmada Kıbrıslı gazeteci M. Remzi Okan'ın çalışmaları incelenerek adadaki Türk hakimiyeti son bulmasına rağmen Okan'ın çabaları ile Kemalizmin yayıldığı tespit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Türkiye, Göç, Hamidiye, M.Remzi Okan

Abstract: After the Lausanne Treaty some blamed Turkey for leaving Cyprus and Turkish Cypriots alone in the Lausanne Conference. Although war-torn Turkey had just finished its independence war in Anatolia (1919-1922) and left the island to the UK, it continued to support the Turkish Cypriots. This article examines the work of Cypriot journalist M. Remzi Okan and explores that despite the end of Turkish rule on the island with the efforts of Okan Kemalism spread among the Turkish Cypriots.

Keywords: Cyprus, Turkey, Immigration, Hamidiye, M.Remzi Okan

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesinin ardından neredeyse İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreç Kıbrıs Türk toplumu açısından son derece karanlık, belirsiz, sorunlu ve mücadele dolu bir şekilde geçmiştir. Fransa tarafından adada açılan Ermeni Doğu Lejyonu (Legion D'Orient)'na ait kamplar, İngilizler tarafından Çanakkale savaş esirleri için kurulan kamplar, aynı dönemde İngiltere'nin adayı Yunanistan'a önermesi, Enosis çabaları, Anadolu'da başlayan Milli Mücadele Kıbrıs Türk toplumunu da çok yakından ilgilendirir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti devleti ve uygulamaya konulan sosyal hayata yönelik yenilikler ve devrimler de Kıbrıs Türkleri tarafından yakından takip edilir ve benimsenir. Her ne kadar Lozan sonrasında Kıbrıs adasının resmen ve fiili olarak İngiltere'ye bırakılması Kıbrıs Türklerinin geleceği konusunda bir takım kaygıların ortaya çıkmasına sebep olsa da görülecektir ki Türkiye'nin özellikle 1923–1938 sürecinde Kıbrıs ve Kıbrıs Türkleriyle bağı hiç kopmayacak ve hamilik görevi kesintisiz devam etmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın

başlamasının hemen ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya'nın yanında savaşa girmesi üzerine İngiltere, Kıbrıs'ı tek taraflı olarak ilhak ettiğini açıklar. Bu andan itibaren de Kıbrıslı Türkler kendilerini mücadelenin içinde bulurlar. Aslında Anadolu'da Milli Mücadele sırasında bütün desteğini Anadolu insanına veren Kıbrıs Türkünün mücadelesi 18. yüzyıldan beri devam eden adayı Yunanlaştırma mücadelesine karşıdır.¹ Anadolu Kurtuluş Savaşı'nı başından sonuna kadar büyük bir heyecan ile izleyen Kıbrıslı Türkler, Çanakkale'nin muzaffer kumandanı Mustafa Kemal'e yürekten bağlanmışlardır. Haberlerin en kötü olduğu günlerde bile bu inançları sarsılmamıştır.² Bir yandan yokluk ve kuraklıkla mücadele ederken bir yandan da iç ve dış düşmanlara karşı mücadele etmek zorunda kalan Kıbrıs Türklerinin en büyük moral kaynağı ve desteği Anadolu'ya ve Mustafa Kemal'e olan inanç ve güvenleridir.³

Gazeteci Mehmet Remzi Okan ve Türkiye

1885 yılında Kaleburnu köyünde doğan Mehmet Remzi Okan eğitim hayatı sonrasında 1915 yılından itibaren Sarayönü Erkek Mektebi'nde başöğretmen olarak meslek hayatına başlamış; ancak sadece 3 yıl sonrasında ise öğretmenlik sona ermiş ve Mehmet Remzi Okan adada yaşayan Kıbrıs Türklerinin siyasi sorunlarına yönelik olarak bir takım çalışmaların içine girmiştir.⁴ Bu faaliyetler önce Doğru Yol gazetesinde bugünkü anlamıyla genel yayın yönetmenliği görevine getirilmesi, ardından Kıbrıs Türk toplumu için son derece önemli bir milat olan ve 10 Aralık 1918 tarihinde yüzlerce Türk katılımcıyla "...o günlerin yol durumu ve ulaşım vasıtaları ile kışın soğuşunda maddi ve manevi büyük bir külfet olan"⁵ Meclis-i Milli'de etkin bir rol olarak ortaya çıkmıştır. Esasında onun halkın sorunlarıyla ilgilenmesi daha köy okulunda öğrenciyken köye gelen polislerin neden köye geldiklerini araştırmasıyla başlamış, "Kıbrıs'ın zamanına göre okumuşları arasında ve uyanık birisi olan babası" vasıtasıyla sorgulamayı öğrenmiş ve kendi siyasi ve düşünsel çizgisini de daha o günlerden çizmeye başlamıştır. 8 Eylül 1919 tarihinden itibaren çıkartmaya başladığı ve başyazarı da olduğu Doğru Yol gazetesinde de yazılar yazmakta ve İngiliz idaresinin de tepkisini çekmektedir. Doğru Yol gazetesinin ulusalcı ve toplumsal sorunları irdeleyen yaklaşımı nedeniyle her an İngilizlerin gazabına uğrayabileceğini düşünen M. Remzi Okan böylece kendi gazetesini de yayın hayatına sokabilmek için çalışmalarına hız vermiştir. 57 yaşındayken 22 Ocak 1942 tarihinde İstanbul'da hayata gözlerini yuman M. Remzi Okan böylece 24 yıl devam ettirdiği siyasi ve toplumsal mücadelesini sonlandırmıştır. Gazete yayın hayatına 14 Ağustos 1946 tarihine kadar devam etmiş⁶ ve bu tarihten sonra da Hürsöz olarak

¹ Rauf R. Denктаş, 12'ye 5 Kala, Ankara, 1966, s. 5

² Beria Remzi Özoran, "Mustafa Kemal ve Kıbrıs Türkleri", **Atatürk Döneminde Türkiye-Kıbrıs İlişkileri, 1919-1938**, Ankara, Kasım 1989, s. 298

³ Şükrü S. Gürel, **Kıbrıs Tarihi (1878-1960)**, İstanbul, Kasım 1984, s. 164-165

⁴ M. Remzi Okan'ın "Niçin Gazeteci Oldum?" başlığıyla kaleme aldığı mektubundan aktaran Bedia Okan Göreli, 18 Eylül 2010, İzmir.

⁵ Beria Remzi Özoran, "Enosis Karşısında Kıbrıs Türk'ü (1878-1914 Dönemi)", **Güvenlik Kuvvetleri Dergisi**, No 19, Lefkoşa, Mart 1991, s. 6-12.

⁶ M. Remzi Okan'ın kızlarına "Hem okuyup kendinizi yetiştirecek ve adam olacaksınız hem de her işi yapacaksınız. Sadece kendi işinizi değil, başkalarının da işini yapacaksınız." nasihatleri bu dönemde yerini bulur ve eşinin hastalığı sırasında onunla ilgilenen kızları daha sonraki süreçte Kıbrıs Türk toplumunun ilk kadın gazetecileri olarak gazeteyi bin bir sıkıntıyla da olsa çıkarmaya devam ederler. Bedia Okan Göreli ile 15 Ağustos 2010 tarihinde İzmir'de yapılan görüşme.

yayımlanmıştır. 1922 yılına gelindiğinde M. Remzi Okan kendi basımevini kurmuş durumdadır.⁷

Kıbrıslı Türklerin Cumhuriyetin ilanından sonra Atatürk ilke ve inkılâplarını gönülden benimseyip bunları hiçbir zorlama ve kanuni mecburiyet olmaksızın kabul edip, uygulamaya koymaları, ayrıca Türk okullarında Milli Mücadele ve Mustafa Kemal'i özellikle gençlere anlatıp sevdirmeleri⁸ milli şuur ve Anavatana olan sonsuz bağlılık ve inançlarının bir tezahürüdür. Kemalizm ruhunun hâkim olduğu, milli şeref, milli haysiyet ve milli varlıklarını idame ettirebilmek için türlü mahrumiyet ve güçlük içinde çırpınan Kıbrıslı Türkler, Anadolu ile irtibatını hiçbir zaman kesmemiştir. 19 Mayıs 1919'dan itibaren 9 Eylül 1922 tarihine kadar devam eden Milli Mücadele sürecinde Kıbrıs Türkleri adada baş gösteren kuraklık ve buna bağlı olarak ortaya çıkan açlık ve yokluklara rağmen Anadolu'ya her türlü desteği gönülden vermişlerdir.⁹ Kıbrıslı Türklerin bu sıkıntılı zamanlarda karşılaştıkları bir başka problem ise adaya dışarıdan gelenlerin yaydığı salgın hastalıklardır.¹⁰ Gazetenin yayımına son vermek zorunda kaldığı süreç İkinci Dünya Savaşı'nın bütün şiddetiyle yaşandığı bir dönemdir ve halkı aydınlatmak ve üstlenilen misyonu devam ettirmek anlamında gazete M. Remzi Okan'ın kızları Bedia, Vedia ve Beria tarafından omuzlanmış ve hemen ardından da Kıbrıs Türk toplumu lideri Dr. Fazıl Küçük'ün Halkın Sesi gazetesi yayın hayatına başlamıştır. Öte yandan Dr. Fazıl Küçük'ün Mehmet Remzi Okan'a ait Söz gazetesinde yayımlanan bir makalesi de Kıbrıs'taki İngiliz idaresinin tepkisini çekmiştir.¹¹

1923 Sonrasında Kıbrıs'ta Lozan Uygulamaları

31 Mart 1901 tarihinde yapılan nüfus sayımına göre 51.309 Türk ve 182.739 Rum olmak üzere toplam nüfusu 274.108 olan Kıbrıs adasının nüfusu 2 Nisan 1911 tarihli nüfus sayımında %1 civarında artan Türk nüfusuyla 5.119 kişilik bir artış gösterir ve toplam Türk nüfusu 56.428 olmuştur. 24 Nisan 1921 tarihinde yapılan sayımda ise artış oranı %0.8 civarında olup toplam artış 4.911 kişidir ve toplam Türk nüfusu ise 61.339 olarak tespit edilir ve 1921 yılı itibarıyla adadaki toplam nüfus da 310.709 olmuştur. Bu nüfus yaklaşık 5 yıl sonra 335.000 civarına yükselir. Bu nüfusun da 61.422'si Türk ve 244.887'si Kıbrıslı Rumlardan oluşmaktadır. Bu dönemde İngiliz kaynaklarına göre adada yaşayanların yaklaşık beşte biri 65.000 civarında Kıbrıslı Türk'tür.¹²

Milli Mücadele'nin sonuçlanmasının ardından 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile genç Türkiye Cumhuriyeti devleti bütün dünya tarafından tanınmıştır. Söz konusu antlaşma taraflar arasında Musul, Boğazlar, Tazminatlar gibi bazı başlıkları tam olarak çözmese ve zamana bıraksa da Türk devletinin geleceği bağlamında önemlidir ve antlaşmanın 16, 20 ve 21. maddeleri Kıbrıs'la ilgili hükümler içermektedir. 20. madde itibarıyla "Türkiye, İngiliz hükümetince 5 Kasım 1914 tarihinden ilan edilen Kıbrıs'ın İngiltere'ye katılışını tanıdığını" bildirmiştir. Bu hüküm uyarınca Türkiye Cumhuriyeti, 1878'den itibaren İngilizlerin egemenliğinde bulunan Kıbrıs adasının hukuken İngiliz toprağı

⁷ Harid Fedai, "Doğru Yol ve Söz Gazeteleri", **Yeni Kıbrıs** dergisi, No 5, Cilt II, Şubat 1985, Lefkoşa, s.20-22.

⁸ Hasene Ilgaz, Kıbrıs Notları, İstanbul, 1949, s. 62

⁹ Reşat Akar, Atatürkçü Kıbrıs Türkleri, İstanbul, 1981, s. 10

¹⁰ The Cyprus Gazette, 3 Eylül 1920

¹¹ Fazıl Küçük, Kıbrıs Türkünün Geçirdiği Acı Günler, Kıbrıs Mektubu Dergisi, Sayı 1, Ocak-Şubat 2002, Ankara, s. 10.

¹² KTMA, 1926 Colonial Reports, Report For 1926, No.1366, Londra, 1928, s.5

olduğunu kabul etmiştir. Buna göre Kıbrıs adası “Crown Colony/Kraliyet Sömürgesi” ilan edilirken, aynı antlaşmanın 21. maddesi de Kıbrıslı Türklere bir Hakk-ı Hıyar (Seçim Hakkı) tanınmıştır. Bu düzenleme itibarıyla, tabii olacakları uyuşu seçme hakkı kazanan Kıbrıslı Türklerin bir kısmı İngiliz uyuşuğunu kabul etmeyip adadan Türkiye’ye göç etmeye başlamışlardır.¹³

Türkiye’ye gelen Kıbrıslı Türkler, Mersin-İçel¹⁴ ve Muğla¹⁵ başta olmak üzere çeşitli illere yerleştirilmiştir. Bu antlaşmanın 16, 20 ve 21. maddeleri itibarıyla Türkiye dönemin uluslararası stratejileri ve planlaması yanında büyük bir savaştan yeni çıkmış olmanın getirdiği zorlukları ve zorunlulukları dikkate alarak son derece ihtiyatlı bir politika izlemiş ve Kıbrıs’ın İngiltere’ye ilhakını kabul etmek zorunda kalmıştır.¹⁶ Lozan Antlaşmasıyla Türk devleti İtilaf devletlerince resmen tanınmasına rağmen Antlaşmanın 16, 20 ve 21. maddeleri ile Kıbrıs’ın İngiliz toprağı olduğu kabul edilmiştir.¹⁷

“Madde 16: Türkiye işbu muahedede açıklıkla belirtilen sınırlar dışında bulunan bilcümle arazi üzerinde ve bu araziye bağı ve kezailek işbu muahede ile üzerlerinde de kendi hâkimiyet hakkı tanınmış olan adalardan gayri cezireler üzerinde (-ki bu arazi ve cezirelerin mukadderatı ilgililer tarafından tayin edilmiş veya edilecektir-) her ne mahiyette olursa olsun haiz olduğu bütün hukuk ve müstenidatından feragat ettiğini beyan eyler. İşbu maddenin hükümleri komşuluk münasebetiyle Türkiye ile hem hudut memleketler arasında kararlaştırılmış veya kararlaştırılacak olan özel hükümleri ihlal etmez.”

Madde 20: Türkiye hükümeti Kıbrıs’ın Britanya hükümeti tarafından 5 Kasım 1914’te ilan olunan ilhakını tanıdığını beyan eyler.

Madde 21: 5 Kasım 1914 tarihinde Kıbrıs adasında oturan Türk tebaası, mahalli kanunun tayin ettiği şartlar dairesinde İngiliz tâbiyetine sahip ve bu yüzden Türk tâbiyetini kaybetmiş olacaktı. Bununla beraber işbu muahede namenin meriyet mevkiine girdiği günden itibaren iki yıllık bir müddet zarfında Türk tâbiyetinde kalmakta serbest olacaktı; bu takdirde bu haklarını kullandıkları tarihi takip eden 12 ay zarfında Kıbrıs adasını terk etmeye mecbur olacaktı. Bu muahede namenin yürürlüğe girdiği tarihte Kıbrıs adasında oturmakta olup da yerli kanunun tayin ettiği şartlar dairesinde yapılan müracaat üzerine belirtilen tarihte İngiliz tâbiyetini ihraz etmiş veya etmek üzere bulunmuş olan Türk vatandaşları da, bundan dolayı Türk tâbiyetini kaybetmiş olacaktı. Şurası şüphesizdir ki Kıbrıs hükümeti, Türk hükümetinin rızası olmaksızın Türk tâbiyetinden başka bir tâbiyet ihraz etmiş olan kimselere İngiliz tâbiyetini vermekten kaçınmak yetkisine haiz olacaktır.”

Lozan Antlaşması’nın hemen sonrasında antlaşma hükümleri İngiltere tarafından 6 Ağustos 1924 tarihinde tasdik edilmiştir.¹⁸ O güne kadar Türk tebaası olarak görülen Kıbrıslı

¹³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Tarih: 2 Aralık 1924, Sayı: 1188, Fon Kodu: 30..18.1.1

¹⁴ BCA. Tarih: 20.11.1926, FK: 272..0.0.12/50.106.1.

¹⁵ BCA. Tarih: 25.11.1925, Fon Kodu: FK: 272..0.0.14/77.40.19.

¹⁶ Unutulmaması gereken husus ise Türkiye’nin Kıbrıs’taki haklarından Megali İdea ve Enosis saplantısı içindeki Yunanistan veya Kıbrıs Rumları lehine değil, İngiltere’nin lehine vazgeçmesidir. Bu husus adanın Yunanistan’a verilmesi yolunda Yunanistan ve Kıbrıs Rumlarının özellikle 1950’lerden sonra İngiltere’ye yaptığı başvurular ve baskılar karşısında Türkiye’nin ve Kıbrıs Türklerinin haklı olarak üzerinde durdukları ve savdukları bir görüş olmuştur.

¹⁷ Nihat Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, Ankara, 1975, s. 3.

¹⁸ Murat Sarıca, Erdoğan Teziç, Özer Eskiuyurt, **Kıbrıs Sorunu**, İstanbul, 1975, s. 7

Türklerden İngiliz uyruğuna geçmek ve adada kalmak isteyenler dışında kalan Türk tabiiyetine sahip olarak adayı terk etmek ve Türkiye'ye göç etmek isteyenlere tanınan haklarla yaklaşık 7-8.000 civarında Kıbrıslı Türk de kayıklar, tekneler veya vapurla Türkiye'ye göç etmiştir.¹⁹ 10 Mart 1925 tarihinde İngiliz Kralı V.George'un emriyle Kıbrıs bir Taç Koloni (Crown Colony) haline gelmiştir.²⁰ Sir Malcolm Stevenson'un 1 Mayıs 1925'te Kıbrıs'ın ilk İngiliz Valisi olmasının ardından Türk toplumuna da verilmesi gereken elektrik, su, yol, posta, belediye hizmetleri gibi hizmetler, eğitimle ilgili devlet hizmetleri Rumlara ağırlıklı olarak verilmeye ve Türkler üzerindeki baskı ağırlaştırılmaya başlanmıştır.²¹ Kıbrıslı Türkler de adada bu şartlar altında yaşamaktansa göç etmeyi tercih etmişler ve Larnaka'da 1925 yılında açılan Türk konsolosluğuna müracaat ederek adadan ayrılmanın yollarını aramaya başlamışlardır; ancak bu tarihten önce de adadan ayrılarak Türkiye'ye geçmek isteyenler olmuş ve bunlarla ilgili olarak 'Anadolu'ya gidecek muhacirlerin Türk vatandaşlığını kabul etmeleri gerektiği Sıhhiye Dairesi tarafından²² ilan olunmuştur. Bir dilekçeyle konsolosluga müracaat eden ve Türkiye'ye göç etmek istediğini belirtenler ise sadece Kıbrıslı Türkler değil, Kıbrıs'ta doğmamış fakat Kıbrıs'ta yaşayan Türkler de adada kalmak yerine Türkiye'ye göç etmeyi tercih etmişlerdir. Konsolosluga müracaat eden bu Türkler için öncelikle üzerinde göç etmek isteyen kişi veya ailenin resmi ile yetkililerin isimlerinin bulunduğu 'Kıbrıs'tan Türkiye'ye hicret edenlere mahsus mürur tezkeresi' hazırlanmıştır.²³ Bu tezkerelerde ayrıca aileyle ilgili bilgiler de bulunmaktadır. 5 Ağustos 1926 tarihli ve 3090 numaralı mürur tezkeresi de buna bir örnektir.²⁴

“Balaya fotoğrafı ılsak edilen Kıbrıs'ta mütevellit Mehmet Bin Mustafa refakatinde zevcesi Fatma ve çocukları Mustafa ve Halide, Lozan muahednamesi mucibince hakk-ı hıyarını isti'mal ederek Türk tabiiyetini kabul etmiş olduğundan Türkiye'ye hicret etmek üzere işbu mürur tezkeresi ita kılındı.”

Söz konusu tezkereyi alarak adadan ayrılma hakkını elde eden kişi İngiliz idaresine müracaat etmek suretiyle adadan böylece ayrılmıştır; ancak Kıbrıslı Türklerin adadan ayrılması o kadar kolay olmamıştır. Örneğin Lozan antlaşmasının 21. maddesi gereğince İngiliz idaresinde ve uyruğunda yaşamak istemeyenlerin Türkiye'ye göç etmeye başlamaları ve 1924 yılında Konya'ya kadar gelmeleri sonrasında konu Konya İmar ve İskân Müdürlüğü tarafından bakanlığa iletilmiş; ancak söz konusu Türklerin Lozan'daki mübadele sözleşmesine tabi olmamaları neticesinde bu göç uygulamaları karşısında ne şekilde hareket edileceği konusunda Bakanlar Kurulu tarafından 2 Aralık 1924 tarihinde yapılan toplantı sonrasında 1188 sayılı kararnameyle bu göçmenlerin kabul edilmesine karar verilmiştir.²⁵ Özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrasında perişan bir dönem geçiren Kıbrıs'ta göç hazırlığına başlayan Türklerin bu maksatla ellerinde avuçlarında ne varsa harcamaları sonrasında bazı sıkıntılar ve onu takiben de şikâyetler başlamıştır. Aynı sıkıntılar göç hazırlığı yapanların evraklarıyla ilgilenen Larnaka Konsolosluğu için de geçerlidir. Konsolosluk tarafından Ankara'ya gönderilen bir yazıda 24 Haziran 1925 ile 30 Eylül 1925 tarihleri arasında Türkiye'ye göç

¹⁹ Haşmet Muzaffer Gürkan, **Bir Zamanlar Kıbrıs'ta**, Lefkoşa, 1996, s. 91

²⁰ Şükrü S. Gürel, **Kıbrıs Tarihi 1878–1960**, İstanbul, 1984, s. 113. Murat Sarıca, Erdoğan Teziç, Özer Eskiuyurt, a.g.e., s. 7

²¹ Şükrü S. Gürel, a.g.e., s. 169

²² Mehmet Demiryürek, “Lozan Sonrası Kıbrıs'tan Türkiye'ye Göç (1923–1926)”, **Toplumsal Tarih**, Temmuz 2003, Sayı 115, s. 89–92.

²³ Mehmet Demiryürek, a. g. e., s. 90.

²⁴ Mehmet Demiryürek, a. g. e., s. 90.

²⁵ BCA. 030.18.1.1.012.59.3.

edenlerin çeşitli masraflarını karşılamak üzere 52 İngiliz lirası harcandığı belirtilerek yapılacak bu tür harcamalar için konsolosluga aylık olarak 15 lira tahsis edilmesi talep edilmiştir.²⁶ Yapılan bu taleplere 26 Ocak 1926 tarihinde cevap veren İskân Müdüriyet-i Umumiyesi ise ‘341 senesi iskân bütçesinde Kıbrıs Müslümanlarının sevk ve iaşelerine dair bir guna tahsisat’ bulunmadığından söz konusu talebin yerine getirilemeyeceğini belirtmiştir. Öte yandan Türkiye’ye gelmelerinden sonra bu göçmenlere her türlü kolaylık gösterilecek ve kendilerine yeteri kadar arazi ve hane verilmek suretiyle yardım talepleri bir ölçüde karşılanmıştır. Hakk-ı Hıyar esasları gereği tabii olacağı uyuğu seçme hakkı verilen Kıbrıslı Türklerin bir kısmı İngiliz egemenliğinde ve İngiliz uyuğu olarak yaşamayı kabul etmediklerinden Türkiye’ye göç ederek ilk etapta Mersin-İçel ve Muğla başta olmak üzere çeşitli illere yerleştirilmişlerdir. Burada üzerinde durulması gereken nokta ise Kıbrıs ve Kıbrıs Türkleri konusunda Lozan’da Türkiye vahim bir hata²⁷ yapmamış, aksine söz konusu dönem itibarıyla uluslararası konjonktüründeki gelişmeler ile büyük bir savaştan yeni çıkmış olmasının getirdiği zorunlulukları dikkate alarak ihtiyatlı bir politika izlemiştir. Birinci Dünya Savaşı’nın ardından 3 yıl, 4 ay, 20 gün devam eden Milli Mücadeleye girişen Anadolu insanının bütün gücünü, askeri, lojistik, ekonomik altyapısını neredeyse bitirdiği göz önüne alınacak olursa yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletinin imkanlarının doğru kullanılması ve akılcı bir siyaset takip edilmesi son derece mantıklı görülmektedir.

Lozan Barış Antlaşması’nın 21. maddesine göre İngiltere’ye ait olduğu kabul edilen adadaki Kıbrıslı Türklerin bir kısmı Türkiye’ye göç etmeye başlamışlardır. Bu göç dalgası şüphesiz yeni ihtiyaçların doğmasına da neden olmuş ve Türkiye ilk konsolosluklarından birisini Kıbrıs adasında ve Larnaka kazasında açmış, Konsolos olarak da Asaf Bey’i atamıştır. Asaf Bey, Konsoloslugu döneminde Lozan Barış Antlaşması uyarınca Kıbrıslı Türklere tanınan seçme hakkını kullanarak Türk vatandaşlığında kalma ve Türkiye’ye göç etme yolunu seçen Kıbrıslı Türklere aldığı talimatlar çerçevesinde büyük yardımlarda bulunmuş, yüksek öğrenime gidecek olan gençlere her türlü imkânı sağlamış, birçok sosyal faaliyet içinde olmuş, dernek ve cemiyetlerin faaliyetlerini desteklemiş, milli günlerin kutlanmasına ön ayak olmuş, milli heyecan ve milli bilincin uyanmasıyla Atatürk devrimlerinin Kıbrıs adasında da kök salması ve benimsenmesi için çalışmıştır.²⁸

Bu dönemde Kıbrıs’tan Türkiye’ye göç eden Kıbrıslı Türkler ilk etapta Konya, Mersin, Muğla, Cebel-i Bereket²⁹, Adana, Silifke’ye yerleşmeye başlamışlardır. 2 Aralık 1924 tarihli Gazi Mustafa Kemal’in imzasıyla yayımlanan kararnameye göre “İngiliz tabiiyetini kabul etmemeleri nedeniyle Kıbrıs’tan çıkmak isteyen kişilerden yaşamak için Konya’ya kadar gelenlerinin yerleşimlerinin adı geçen vilayetin imar ve iskân müdüriyetine bildirildiği, Lozan Barış Antlaşması gereğince Kıbrıslıların mübadeleye tabi olmaları gerekmekteyse de vicdani nedenlerle, zorunluluktan memleketlerini terk ederek anavatana iltica eden

²⁶ Mehmet Demiryürek, a. g. e., s. 89-90.

²⁷ Mehmet Hasgüler, “84. Yılında Lozan Antlaşmasına Bakış”, <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=859&type=23>, 10 Aralık 2007.

²⁸ İngiltere bu süreçte Asaf Bey ve Kıbrıs adasındaki faaliyetlerinden o kadar rahatsız olmuştur ki 17 Kasım 1930 itibarıyla görev süresi biten Asaf Bey dönemin İngiltere Büyükelçisi tarafından Türk Dışişleri Bakanlığı nezdinde şikayet edilmiştir. Bu gelişmelerin ardından Asaf Bey yerine göreve Celal Bey tayin edilmiştir.

²⁹ Cebel-i Bereket Sancağı; sancak merkezi olan Yarpuz, İslâhiye, Hassa, Bulanık (Bahçe), Payas ve Osmaniye kazalarını içine almaktadır.

Kıbrıslıların iskânı hakkında Mübadele, İmar ve İskân Kanunu'nda³⁰ bir kayıt bulunmamasına rağmen 2 Aralık 1924 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında mülteciler hakkında yürürlükte olan talimatnameye bağlı olarak işlem yapılmasının onaylandığı" bildirilmektedir. Heyet-i Vekile'nin kabul ettiği karar 23 Aralık 1924 tarih ve 980/32683 numaralı tezkireyle Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti³¹ tarafından kabul edilmiştir.³² Söz konusu belgeden anlaşıldığı üzere Türkiye'ye göç eden Kıbrıslı Türklerin ilk yerleşim alanlarından birisi Konya olmuş ve Lozan Barış Antlaşması'nda yer almamış olsa da kendiliğinden ve bir zorunluluk nedeniyle ortaya çıkan sorunu çözümlenmek için mültecilerle ilgili geçerli olan talimatnameye bağlı kalınarak, düzenlemeler yapılmıştır. Gazi Mustafa Kemal imzası ile yayımlanan bir başka kararname 7 Şubat 1925 günü Başvekâlet Kalem-i Umumi Müdüriyeti tarafından kaleme alınmıştır.³³ 2 Aralık 1924 tarih ve 1188 numaralı kararnameye ek olan belgede "Lozan Antlaşması'nın birinci - araziye müteallik ahkâm- bölümünün 21. maddesi gereğince verilecek vizeden yararlanarak Türkiye'ye göç etmek isteyen ve harekete hazır oldukları anlaşılan ve 20.000 nüfus olarak tahmin edilen Kıbrıs Müslüman'ının sevk ve iskân masrafları kendilerine ait olmak üzere göçleri hakkındaki talimatnameye uyularak iliştirilmiş cetvelde belirtilen bölgelerde yerleştirilmeleri" kabul edilmiştir. Ayrıca bunlardan çok muhtaç durumda olanlara imkân ölçüsünde birer hane ve hükümet emrindeki araziden yeterli ölçüde verilmesi önerisi Dâhiliye Vekâleti İskân Müdüriyeti Umumiyeti'nin hususi tezkiresiyle 1 Şubat 1925 tarihinde bildirilmiş ve İcra Vekilleri Heyeti tarafından 7 Şubat 1925 tarih ve 24371/91 sayılı toplantısında kabul edilmiştir. Böylece bizzat Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın ilgisiyle Kıbrıslı göçmenlerin-mültecilerin karşılaştığı sorunlar çözümlenmeye çalışılmıştır. 28 Ocak 1925 tarihli bir başka belgede³⁴ ise alınan karar üzerine grup grup Mersin limanı üzerinden Türkiye'ye gelen Kıbrıslı Türklerin ilk olarak Konya'ya sevk edildikleri belirtilmektedir. Diğer illere de nakledilen Kıbrıslı Türklerin mahalli nüfus kayıtlarının yapılması da kararlaştırılmıştır. Bu insanlardan muhtaç durumda olan yaklaşık 5.000 kişiye ise yerleşimleri, beslenmeleri ve üretici konumuna gelinceye ve kendi geçimlerini sağlayıncaya kadar 6 aylık masraflarını karşılamak üzere para yardımı ayrılması istenmiştir. Yapılan düzenlemede 5 nüfus bir hane sayılarak her hane masrafı için inşa bedeli bin lira sayılmış ve çifti 1/180 iki haneye bir çift verilmesi ile araç tahsis edilmesi kararı alınmıştır. Göçün başlamasıyla -1925 yılında-gerçekleştirilen genel düzenlemeler ekseninde illere dağıtılan mültecilerden 3.000'i Muğla'ya yerleştirilmiştir.³⁵ Hariciye Vekâleti Şehbenderlik Şubesi'nden Hariciye Vekâleti'ne yazılan ve 27 Aralık 1925 tarih ve 50497/2771 numaralı tezkireye ek olarak çıkartılan yazıda göç esnasında harcanan 52 İngiliz lirası ulaşım masrafı ile zaruri masraflar için aylık 15 İngiliz lirası tahsisi istenmiştir. Dâhiliye Vekâleti'nden Hariciye Vekâleti'ne 19 Ocak 1926 tarihiyle karşılık olarak çıkan yazıda ise bu isteği karşılamanın olanaklı olmadığı belirtilmiştir.³⁶

³⁰ Kemal Arı, Büyük Mübadele-Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995, ss. 33-43.

³¹ Lozan Barış Antlaşması'nda kabul edilen Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleştirilmesi kararlaştırılan nüfus değişimini düzenlemek üzere 1923 yılında Mübadele İmar ve İskân Vekâleti kurulacaktır. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Kemal, Arı, a.g.e., s. 22- 31.

³² BCA. Tarih: 2.12.1924, FK: 30..18.1.1/12.58.18

³³ BCA. Tarih: 7.12.1925, FK: 30.18.1.1/16.77.6.

³⁴ BCA. Tarih: 28.1.1925, FK: 272..0.0.12/43.63.8

³⁵ BCA. Tarih: 25.11.1925, FK: 272..0.0.14/77.40.19.

³⁶ BCA. Tarih: 26.1.1926, FK: 272..0.0.14/78.42.8.

1925–26 yılları arasında Kıbrıs’tan göç edenlerin yerleşimlerinin sağlanması ve ihtiyaçlarının karşılanması için süren çalışmalara rağmen problemlerin devam ettiği 2 Ekim 1926 tarihli belgeden de anlaşılmaktadır.³⁷ Zira Dâhiliye Vekâleti İskân Müdüriyeti Umumiyeti’nden ilgili vilayetlere gönderilen yazıda Kıbrıs’tan gelmekte olan göçmenlerin nüfusa kayıtları ve ihtiyaç duyanların iskânları için yeterli kalmadığı ve birçok şikâyet ve başvurunun yapıldığı ifade edilmektedir. Ayrıca nüfus kayıtları ve iskânları tamamlanmasa da herkese gerekli yardımın yapılması istenmektedir. Kıbrıslı Türklerin Türkiye’de çıktıkları Mersin (İçel) limanı ilk nakil alanı olmuş, buradan diğer illere gönderilerek iskânları sağlanmıştır. Fakat Mersin’de de bir grup Kıbrıslı kalmıştır. Mersin Vilayeti’nden Dâhiliye Vekâleti’ne 11 Eylül 1926 tarih ve 14.823 numaralı telgrafın karşılığı olarak gönderilen telgrafta **“Açıkta bulduklarından dolayı iskânlarının temini için telgrafla başvuran Kıbrıs mültecileri, göçmen misafirhanesi haline getirilmiş bir İngiliz fabrikasına İskân Dairesi tarafından iskân edilmemişlerdir. Bunlar kendiliklerinden orada iskân etmişler ve durumdan İskân Dairesi haberdar olunca uygun yerler olmadığı için burada kalmalarına izin verilmiştir. Fakat fabrika satıldığı için geceleri açıkta yatmak zorunda kalan mülteciler Bakanlığa şikâyetle bulunmuşlardır. Ancak mültecileri yerleştirecek haneler olmadığından, mültecilere haneleri 3 ay içinde inşa etmek şartıyla 250–300 metre karelik arazi verilmesi”**³⁸ belirtilmiştir. Öte yandan Birlik gazetesi tarafından 14 Ağustos 1925 tarihli nüshada ‘Muhacir ve Sıtma’ başlıklı bir haber yayımlanması ve gazetenin Türkiye’ye göç edenlerin sıtma tehlikesinin yaşandığı bölgelere yerleştirildiğinin iddia edilmesi üzerine Türkiye’nin Larnaka Konsolosluğu da bir açıklama yapmak zorunda kalır.³⁹

“Türkiye Şehbenderliğinden

Birlik gazetesinin 14 Ağustos 1925 tarihli nüshasında “Muhacir ve Sıtma” namıyla yazılmış bir makalede Anadolu’nun sıtmalı olduğu işitilmekte olduğundan bahisle Kıbrıs’tan hicret edecek Türklerin müteyakkız bulunmaları lüzumu tavsiye edilmektedir. Türk hükümet-i cumhuriyesi Kıbrıs’tan hicret edecek Türklere Anadolu’da sıtmalı menatik tahsis etmediği gibi sıtmalı olarak gideceklerin tedavisi için de tedabir-i acile ü kat’iyye ittihaz etmiş olduğu cihetle keyfiyetin tanzihine lüzum görüldü.”

Bunun hemen akabinde 15 Kasım 1925 tarihinde Mağusa Kaleburnu Rüstiyesi Baş Muallimi Ahmet Celal tarafından Başbakan İsmet İnönü’ye bir mektup gönderilmiş ve Kıbrıslı Türklerin Türkiye’ye göç etmek konusundaki dilekleri bir kere daha ifade edilmiştir.⁴⁰ Buna göre adanın İngiltere’ye bırakılması ve Kıbrıslı Türklerin adeta esir durumuna düşürülmesi sonrasında Lozan’da İsmet İnönü’nün bu durumu kalbi sızlayarak kabul etmek zorunda kaldığı, ancak Lozan’da anlaşmaya konulan bir maddeyle Kıbrıslı Türklerin Türkiye’ye göç etmelerine imkân sağlanmasının büyük bir sevinç yarattığı belirtilmiştir. Türk hükümetinden para taleplerinin olmadığını belirten Ahmet Celal sadece terk edilen meskenlerden ve müsait arazilerden kendilerine pay verilmesini, olmadığı takdirde orman arazilerinden tahsisat yapılmasını talep eder. Bu arazilerin verilmesi konusunda da problem çıkması halinde uygun ödeme koşullarıyla kendilerine arazi verilmesini isteyen Ahmet Celal, anavatana gelmelerine müsaade edilmemesi halinde en azından Türkiye sahillerine ayak basmalarına müsaade edilmesini, aksi takdirde İngiltere’nin bir gün kendi ellerine silah vererek Türkiye’ye karşı kendilerini savaştıracığını da son derece duygulu bir dille anlatmaya çalışmıştır. Böylece

³⁷ BCA. Tarih: 2.11.1926, FK: 272..0.0.12/50.104.2.

³⁸ BCA. Tarih: 21.11.1926, FK: 272..0.0.12/50.106.1.

³⁹ Mehmet Demiryürek, a. g. e., s. 91.

⁴⁰ BCA. 030.18.1.1.16.77.6.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arasında geçen dönemde çok sayıda Kıbrıslı Türk adadan ayrılmak zorunda kalmışlardır. Bunların içlerinde öğrenciler ve öğretmenlerin de bulunduğu 20.000 civarındaki bir kısmı Türkiye'ye yerleşmiştir.⁴¹ Bu arada Türk hükümeti ise Kıbrıs'tan Türkiye'ye göç edecek olanların sayısını 1 Aralık 1925 tarihi itibarıyla 20.000 kişi olarak tahmin etmektedir.⁴² Bu şekilde Kıbrıs'tan göç edenler genellikle Mersin, Bursa, İzmir, İstanbul, Muğla ve Konya gibi şehirlere yerleşirler.⁴³ Bu Kıbrıslı Türklerin Türkiye'ye göçleriyle ilgili olarak 7 Aralık 1925 tarihli 2871 sayılı "Kıbrıs'tan Gelecek Muhacirlerin İskânlarına Tahsis Olunan Arazi Hakkında Kararname" uyarınca bu kişilerin Türkiye'ye gelişleri sonrasında yerleştirilecekleri yerler ise Kozan 3.000, Muğla 3.000, Cebel-i Bereket 3.000, Adana 3.000, Silifke 3.000, Antalya 3.000 ve Mersin 2.000 kişi olarak hesaplanmıştır. Verilecek araziler öncelikli olarak hükümetin emrindeki arazilerdir. Bunların yeterli olmaması durumunda arazi-i milliye, haliye, mahlule ve mevkufeden tedeyyün suretiyle arazi verilmesi de kararlaştırılmıştır.⁴⁴ Türkiye'ye gelenlerden fakir olanlara devlet yardım elini uzatır ve öncelikle boş araziler, sahipsiz ve bekletilmekte olan araziler borçlanma suretiyle kendilerine tahsis edilir. Bu Kıbrıslı Türkler kendi aralarında zamanla örgütlenmeye başlamışlardır;⁴⁵

"Yıllar boyunca adayı boşaltan Türklerin birçoğuyla Amerika'nın her yerinde bizzat karşılaştım. Bilhassa New York şehrinin Bronx denilen şimal kısmında o kadar kalabalıklardı ki aralarında bir de cemiyet kurmuşlardı. Cemiyet binası kira değil kendi malları idi... İkinci Dünya Savaşı'ndan önce daha fazla Türkiye'ye göç ederken, daha sonra daha uzağa göç ettiler. Gittikleri yerlerde örgütlendiler. Maddi durumları iyiydi. Fakat gelecek bakımından kendilerini güvence içinde görmüyorlardı. Anavatan olarak Türkiye'yi görüyorlardı."

27 Nisan 1931 tarihinde adada yapılan genel nüfus sayımında Türk nüfusu 10 yıl önce yapılan sayıma göre %0.5 artış göstermiş ve 2.906 kişilik artışla 64.245 olmuştur. Adada nüfus artışı bu yönde gelişirken Kıbrıslı Türklerin ada dışına ve özellikle Türkiye'ye göçleri de devam etmektedir. Ancak bu dönemde bazı şikâyetler de söz konusu olmuştur ve Anadolu'nun değişik bölgelerine göç eden Kıbrıslı Türkler problemlerinin çözülmesini ve kendilerine sahip çıkılmasını istemişlerdir;⁴⁶

"Haklı Şikâyetler

Kıbrıs'tan Türkiye'ye hicret eden muhacirlerin bir kısmı Anamur'da iskân edildiği malumdur. Hükümet bunlara emvali metrukeden tarla ve ev vermiş ve orada yaşamalarını temin etmiştir. Son zamanlarda Anamur'a bir mal müdürü gönderilmiştir. Bu zat Kıbrıslı muhacirlere verilen bu evlere vaziyet etmiş ve evlerinden atmıştır. Bize yazılan mektupta bu çirkin muamele bildiriliyor ve hükümetin (Türkiye'nin) nazarı dikkatini buralara celb etmemiz reca olunuyor. Türkiye'mizin hudutlarından uzak yaşadığımız için bize yapılan bu şikâyetlerin ne dereceye kadar doğru olduğunu bilmiyoruz fakat bunlar arasında doğru söylediklerine inandığımız kimseler vardır ve bu meselenin tahkike değer bir şekilde olduğuna inanıyoruz."

⁴¹ Pierre Oberling bu sayıyı kitabında 6–8.000 olarak vermektedir. Pierre Oberling, **Bellapais'e Giden Yol**, Ankara, 1987, s.43

⁴² Mehmet Demiryürek, a. g. e., s. 89-92.

⁴³ Mehmet Demiryürek, a. g. e., s. 89-92.

⁴⁴ Düstur, 3. Tertip, VII, Ankara, 1944, s.130.

⁴⁵ Ali Nesim, Kıbrıslı Türklerin Kimliği, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları-17, Lefkoşa, Aralık 1990, s. 22–23

⁴⁶ Söz, 6 Ağustos 1931.

Kıbrıslı Türklerin her ne şart altında olursa olsun anavatan olarak Türkiye’yi görmeleri ve Türkiye’ye sığınmaları günümüze kadar aynı şekilde devam etmiştir;⁴⁷

“Lozan Anlaşması sonrasında Türkiye’yi temsilen Asaf Bey diye bir adam geldi adaya. İsteyenler Türkiye’ye göç edebilirler ve Türkiye vatandaşları olabilir diye söyledi Kıbrıslılara. Elinde bir de ‘Murur Tezkeresi’ vardı. Bu müsaade kâğıdını aldın mı sen hemen Türk vatandaşlığına kabul edildin demekti. Dedemin aslı Çanakkalelidir aslında. Osmanlı ordusunda Osmanlı çavuşuymuş vaktinde. Limni muhasarası sonrasında da herhalde III. Selim zamanıydı Kıbrıs’a gelmiş ve burada kalmış. Babam Eyüp Mullabayram 1931 yılındaki Rum isyan hareketinden sonra 1935’te Alilira ve Arap asıllı Celal Mavru isimli arkadaşlarıyla beraber gavrugarar ettiler ve bir İtalyan gemisiyle Antalya’ya geldiler... O zamanlar göçenler genellikle Antalya’ya, Alanya, Mersin, Anamur ve Silifke’ye göç ederlerdi. Bu üç arkadaş Antalya’ya gelirken her biri bir sandık olmak üzere toplam üç sandık incik boncuk getirdiler. İnanır mısın üç ay demedi hepsini satıp bitirdiler. Sonra biri dedi ben İstanbul’a gideceğim. Biri dedi ben Ankara’ya gideceğim. Rahmetli babam da ben burada Antalya’da kalacağım dedi ve bakkal dükkâmı vardı. İncik boncuk satmaya devam etti orada ta 1941 yılına kadar. Beni de okula yazdıracaktı amma okul müdürü diplomada İngiliz mühürünü görünce kabul etmedi. Sana bi iyilik yapayım gel sen ortaokulu tekrar oku dedi. Bunun üzerine babam da beni Giritli Halil Usta varıdı mübadilde gelmiş. Onun yanına verdi marangozluk öğreneyim diye.”

1931 yılı itibarıyla 64.238 Türk ve 276.572 Rum olmak üzere nüfusu toplam 347.959 olan adada Kıbrıslı Türklerin daha sonraki dönemlerde de Anadolu ile irtibatları hiç kesilmemiştir. Bu bağlamda Türkiye ile sıcak ilişkiler içerisinde olan kişi ve kuruluşlar Kıbrıs’ta olup bitenler konusunda Türkiye’yi devamlı surette bilgilendirmişlerdir;⁴⁸

“...Kıbrıs’ta mevcut muhtelif anasırın nüfusu: Rum: 300.000, Türk: 65.000, Ermeni: 4.000. Ada Türklerinin şikâyet ettikleri haller:

a-Maarif sahası:

1-Rumların her sene mektepleri çoğaltıldığı halde Türk mektepleri azaltılıyor. 1935’te 42 ve 1936’da 39 Türk mektebi kapatılmış. Rumların mekteplerine müdahale edilmediği halde Türk lisesine müdahale ediliyor. Gelecek sene lise kolej şekline sokulup başına bir İngiliz müdür konulacakmış. 1931 isyanına iştirak eden Rum muallimleri bile ancak mahkeme kararıyla işlerinden çıkarıldıkları halde milliyetçi Türk muallimleri sudan bahanelerle ve idari kararlarla işlerinden çıkarılıyorlar.

b- Evkaf işleri: Türk cemaatine mali sahada kuvvetli bir destek olabilecek Evkaf, Lozan ahidnamesi ahkâmı hilafına ve Kıbrıs Evkaf murahhası Münür’ün delaletiyle İngiltere Kralı namına tescil ettirilmiştir. Hâlbuki Rum evkafı serbesttir ve cemaate aittir. Rum evkafını halk tarafından müntahap heyetler idare ettiği halde Türk evkafını hükümet tarafından tayin olunan bir İngiliz ve bir Türk memur idare eder.

c- Siyasi saha: 1-1931 ihtilalinden beri meclis içtimaya davet edilmemektedir. 1928 tarihinden beri de müftülük mülğadır. Bu suretle Türk cemaatini temsil edecek ve hükümet yanında onun iddialarını müdafaa edecek bir kimse yoktur. Halk mutaassıp değildir. Ancak sırf kendilerinin müddeiyatını hükümete eriştirebilmek için avukat Bay Said’i müftü seçmişlerdir. Ancak hükümet bunu tanımamıştır. Rumların ise despotları vardır ve hükümet yanında Rum cemaatinin mümessilliği vazifesini görür. Hükümet

⁴⁷ 1915 Kıbrıs doğumlu merhum Ekrem Taşel ile 18 Ekim 2002 tarihinde İzmir’de yapılan görüşme

⁴⁸ Başbakanlık Müsteşarı Kemal Gedeleş tarafından Hariciye Vekaleti’ne gönderilen Kıbrıs Birinci İntihab Dairesi mebusu Necati Özkan’ın Kıbrıslı Türklerle ilgili hazırladığı rapor. BA.030.10.57.66.14.

bütçesinden maaş alan Türk cemaati memurlarının maaşları kesilmiştir... Adanın Türk halkı bu badireden kurtulmak için yegâne çare olarak hicreti görüyor. Ancak bu halkın mümessili olan ve 65.000 Türkten 63.000'in kendi partisine mensup olduğunu söyleyen Necati Özkan ve diğer arkadaşları hükümetin bu konudaki nokta-i nazarını öğrenmeden adayı boşaltma mesuliyetini üzerlerine almak istemiyorlar. Bunlar Türklerin Kıbrıs'ta kalmaları lazım ise evvela iktisaden kuvvetlendirilmeleri lazım geldiğini söylüyorlar. Bu hususu temin için Nuri Özkan⁴⁹ aşağıda bildirilen vasıtalara müracaat edilmesini tavsiye diyor:

a-Kıbrıs'ta Gümrük ve İnhisarlar Vekaleti'nin Mısır'da olduğu gibi bir sigara fabrikası tesis etmesi. Rumların adada 5 sigara fabrikası vardır.

b-Kıbrıs'ta İş Bankası'nın bir şube açması ve Sümerbank'ın bir yerli mallar pazarı açması. Bunlar yapılmak suretiyle birçok Türk aileleri iş bulacak ve sıkıntıdan kurtulacaktır diyen mumaileyh kendisinin bu vadide ilk adımı attığını ve bir fabrika ve iki ticarethane açtığını söylüyor. Saniyen; Türk harsının inkişafı için burada hükümetinizin yardımıyla tam kadrolu bir lisenin açılmasının temini. Eğer matlup Türk halkının adadan hicreti ise bir an evvel anayurda naklin kabil olup olmadığını soruyor ve şimdi anayurda dönülürse pek çoklarının hükümete barolmadan yaşayacak kadar servetleri olduğunu söylüyor. Lefkoşa komiserinin kendisine Türkiye'ye giderse bir daha geri dönemeyeceği şeklinde vaki tehdidine rağmen anavatana vaziyeti arz için gelen mumaileyh bütün bu hususat hakkında direktif almak istiyor. 4-5 Teşrinisani 1936.”

Böyle olmakla beraber özellikle Lozan sonrasında başlayan ada dışına göç dalgası yine de durmamıştır ve Kıbrıslı Türkler gelecek kaygısı içinde göç etmenin yollarını araştırmışlardır;⁵⁰

“...O zamanın düşünürü için gençlerin Kıbrıs'ta kalmayıp hep Türkiye'ye göç etmeleri büyük bir dertti. ‘Kıbrıs boşalıyor. Bu halimiz ne olacak?’ endişeleri vardı ve bu ‘Türk Kıbrıs boşalıyor, sahayı Rum'a boş bırakıyoruz.’ meselesi idi...”

Lozan, Kıbrıs ve Mehmet Remzi Okan

1920'lerden itibaren Anadolu'da yeşeren Kuva-yı Milliye hareketi Kıbrıslı Türkler arasında da yayılıp gelişmeye başlamıştır. Buna karşılık Rumlar da adaya Rum gençleri ve Ermenileri taşıyarak Kıbrıs'ta uygulanacak ilk plebisit girişimini 25 Mart 1921 tarihinde Güzelyurt'un Filya köyünde kilise papazları, köy ihtiyar heyeti ve okul aile birliği mensuplarınca imzalayıp yürürlüğe koymuşlardır.⁵¹ Cumhuriyet ilan edilmesini müteakip Lozan Anlaşmasıyla Kıbrıs'ın maalesef Türkiye ile yasal bağlantısı sona ermesine rağmen, Mustafa Kemal önderliğindeki yenilikçi hareket Kıbrıs'ta gelişirken ne acıdır ki buna karşı çıkan bir takım hareketler de ortaya çıkmış ve bunlar özellikle İngilizler tarafından istismar edilerek aleyhte kullanılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan bu adanın İngilizlere bırakılmasıyla halledilmiş gibi görünen,⁵² Yunanların elindeki Türk esirlerin de serbest

⁴⁹ Raporda her ne kadar Nuri Özkan olarak sehven belirtilmiş olsa da bu isim Necati Özkan olacaktır.

⁵⁰ Rauf R. Denктаş'tan aktaran Erten Kasımoğlu, **Eski Günler Eski Defterler**, Temmuz 1987, Lefkoşa, s. 22.

⁵¹ Sabahattin Egeli, 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Nasıl Yıkıldı, İstanbul, 1991, s.3

⁵² Lozan'da barış anlaşmasının imzalanmasını müteakip Kıbrıs ile ilgili böyle bir karar çıkmasına rağmen Mustafa Kemal'e, onun seçtiği hükümet şekline ve onun başkent olarak ilan ettiği Ankara'ya sonsuz bir güvenle bağlı olan Kıbrıslı Türkler, Kıbrıs konusunda yeni adımlar atılacağı ve kendilerinin çaresiz bırakılmayacağı düşüncesiyle, imzalanan barış anlaşmasını Reuter Haber Ajansı'nın 25 Temmuz 1923'ten itibaren duyurmasıyla beraber Lefkoşa, Mağusa, Limasol, Larnaka ve Baf'ta düzenledikleri Sulh Şenlikleri'nde coşku ve sevinçle kutlarlar. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Haşım Altan, **Atatürk**

birakılmasını sağlayan⁵³ ve Yunanistan ile Türkiye arasında denge unsuru oluşturduğu düşüncesiyle sineye çekilmiş gibi görünen bu durum Kıbrıslı Türkler tarafından onay görmemiş ve ada hep Türk toprağı olarak görülmüştür.⁵⁴

Bu dönem adada kendilerine Evkaçılar adı verilen ve geleneksel İslam anlayışını benimseyerek Cumhuriyet Türkiye’sinde yaşanan devrimleri uygulamakta zorlanan ve kabullenmekte ayak sürüyen grupla kendilerine Halkçılar adı verilen, “kuvvetini halktan alan ve halka istinat eden bir siyaset olan halkçı siyasetin ilk muvaffakiyeti şahıslar hükümdarlığını yıkmak ve o tahtta dünyanın her yerinde efendiliğı kabul edilen halkı çıkarmak”⁵⁵ olan ve liderliğini M. Remzi Okan’ın çektiğı, Ahmet Raşit tarafından da desteklenen grup arasında düşünsel anlamda kıyasıya bir mücadelenin yaşandığı bir dönem olmuştur. Aynı dönemde İngilizlerin Kıbrıs Türklerine yönelik Türklük bilinci yerine İslam bilinci yerleştirme gayretleri⁵⁶, Türk Lisesi’nin ismini İslam Lisesi olarak değiştirmesi, şapka yerine fes giyilmesini istemesi ve bu yolda zorlamalara başlaması⁵⁷, medreseli sarıklı hocaların da insanları aynı yönde baskı altına almaları da gazetenin yoğun olarak üzerinde durduğu konular arasındadır.⁵⁸ “Frenklere benzemek korkusu ile şapka giymekten sakınmaya lüzum kalmamıştır.”⁵⁹ diyen M. Remzi Okan buna karşı çıkan yobazlara da sert tepki göstermiştir. M. Remzi Okan’ın bu anlamda en sert tepki gösterdiği kişi ise İngiliz Muhipleri Cemiyeti üyesi Sait Molla’dır. 21 Aralık 1963 tarihine kadar Kıbrıs Türkleriyle iç içe yaşamakta olan Ermenilerden birisi ise M. Remzi Okan açısından sıkıntı yaratmıştır. Bu dönemde Lefkoşa’da ortaya çıkan bu Ermeni, Mehmet Remzi Okan ve gazetesi Söz aleyhine dava açan kişi ise İngiliz Muhipleri Cemiyeti üyesi ve Yüzellilikler olarak bilinen gruptan olduğu için sınır dışı edilen ve Kıbrıs adasına gelen Sait Molla’nın avukatı Baron Amerya’dır.⁶⁰ Mehmet Remzi Okan’ın Sait Molla aleyhinde kaleme aldığı “İçimizde Müfsitler Var, Dikkat” başlıklı yazısıyla ve bu yazıda Sait Molla için kullandığı “Yılan gibi bağırını sürüyerek gelen bir firari” ifadesiyle ilgili olarak “Müfsit Yayınlar Yasası” kapsamında açılan davada İngiliz mahkemesi M. Remzi Okan’ı bu kişinin firari değil bir siyasi sığınmacı olduğunu belirterek hakaret suçlamasıyla iki ay hapse mahkûm etmiştir. “Sait Molla’nın çevirdiğı fırıldaklara göz yummanın mümkün olmadığını”⁶¹ belirten M. Remzi Okan bu şahsın Kıbrıs Türk toplumunu aldatmaya ve aklını çelmeye yönelik girişimlerde bulunduğunu ve Yunanlar lehine casusluk yaptığını da belirtmiştir. 4 Temmuz 1926 günü Girne kalesine gönderilen Mehmet Remzi Okan’ın ardından gazetesi de 21 Temmuz 1926 gününe kadar üç hafta kapanmak zorunda

Devrimlerinin Kıbrıs Türk Toplumuna Yansıması, KKTC, Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları 39, Ankara, 1997, s. 98-100

⁵³ Ahmet Özdemir, “Savaş Esirlerinin Milli Mücadeledeki Yeri”, **Atatürk Yolu**, Ankara, 1990, Sayı 6, s. 329-330

⁵⁴ Cemil Örgen, **Kore ve Kıbrıs Savaşları**, İzmir, 1984, s. 10-13. Ayrıca Bkz. Harp Akademileri Komutanlığı, KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş’ın Harp Akademileri’nde Verdiğı Konferans; Kıbrıs’la İlgili Son Politik Gelişmeler, İstanbul, 1991, s.1

⁵⁵ Söz, 23 Temmuz 1931.

⁵⁶ BCA.030.10.124.886.18

⁵⁷ BCA.030.10.83.548.2.

⁵⁸ Söz, 5 Eylül 1925.

⁵⁹ Söz, 17 Ekim 1925.

⁶⁰ Ali Nesim, **Batmayan Eğitim Güneşlerimiz**, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yay., Lefkoşa, 1987, s. 82.

⁶¹ Ali Nesim, a. g. e., s. 82.

kalmıştır. Ayrıca Baron Amerya, gazeteye haciz koydurmak ve mağduru köşeye sıkıştırmak amacıyla çok yüksek bir tazminat da talep etmiştir.⁶²

Bu dönem cumhuriyet Türkiye'sinin kendi ayakları üstünde durmaya çabaladığı ve Atatürk devrimlerinin de uygulanmaya başlandığı bir dönemdir ve bu devrimler arasında belki de bugün bile en çok tartışma yaratanı olan Dil Devrimi aynı şekilde ve tavizsiz olarak Kıbrıs'ta da uygulanmıştır. Gazetesinde derhal Latin harflerini uygulamaya başlayan M. Remzi Okan da Almanya'ya sipariş vermiş⁶³ ve bu sipariş bedeli yanlışlıkla Türkiye Cumhuriyeti devleti tarafından verilen siparişe eklenmiştir. Naşit Hakkı Uluğ'un durumu M. Kemal Atatürk'e iletmesinin ardından bu matbaa siparişlerinin bedeli bizzat Türk hükümeti tarafından karşılanmıştır ve M. Remzi Okan'a da bir jest yapılmıştır.⁶⁴ Konuyla ilgili olarak Söz gazetesi için getirilen matbaa malzemeleri ve harflerin farklı ölçülerde olması nedeniyle daha sonraki süreçte ikinci bir sipariş daha verilir ve bunların karşılığı da Türkiye Cumhuriyeti devleti tarafından karşılanmıştır.⁶⁵ Bu günlerde M. Remzi Okan'ın da bizzat İsmet İnönü'ye yönelik yaptığı yazılı müracaat ve yardım isteği de söz konusudur.⁶⁶ M. Remzi Okan'ın bu müracaatının hemen ardından Başvekâlet derhal harekete geçerek "İstanbul'da bu harfleri satanlarla derhal görüşülecek ve iki kasanın temin ve ihyasıyla parası gönderilmek üzere bedelinin işarı"⁶⁷ denilmiş yeni harfler temin edilmiştir. Esasında daha sonradan Türkiye Cumhuriyeti devleti tarafından M. Remzi Okan'a Söz gazetesini çıkarabilsin diye yapılan maddi yardımların bununla sınırlı kalmadığı da anlaşılmıştır. Bedia Okan Görelî'nin ifadesine göre daha çocuk yaşlarında bir gün babası annesine "Bugün misafirlerimiz gelecek, haberiniz olsun. Hazırlıklı olun." demiştir ve hemen ardından Fuat Umay matbaayı ziyaret etmiştir. Bu ziyaretler Türkiye'den Çocuk Esirgeme Kurumu, Türk Hava Kurumu, Darülbeydi'den önemli sanatçılar şeklinde birkaç ayda bir tekrarlanmaya devam etmiştir.⁶⁸

⁶² Ali Nesim, a. g. e., s. 82.

⁶³ Mehmet Remzi Okan'a matbaa harflerinin teslim edildiğine dair 8 Mart 1927 ve 26 Şubat 1929 tarihli Başbakanlık raporları. BCA. 30.10.0.0.28.159.2 ve BCA. 30.10.0.083.548.2.

⁶⁴ Bedia Okan Görelî ile 15 Ağustos 2010 tarihinde İzmir'de yapılan görüşme.

⁶⁵ Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet Muamelat Müdürlüğü tarafından Hazine Evrak Muavinliğine gönderilen 25 Şubat 1929 tarihli ve 5/159 sayılı resmi yazı. BCA.030.10.85.548.2.

⁶⁶ "Takriben bir ay evvel zatiâlinize bir mektup göndermiş ve gazetemiz için iki kaşalık yeni Türkçe harf gönderilmesi hususunda lütfen delalette bulunmanızı istirham eylemiştim. Şimdiye kadar buna dair cevabınızı alamadığımdan bu mektubumla tekrar sizi rahatsız etmeye mecbur oldum. Affınızı rica eder ve samimi tazim ve hürmetlerimi takdim eylerim efendim." M. Remzi Okan'ın Mahmut Nedim'e gönderdiği 10 Kasım 1928 tarihli mektup. BCA.030.10.85.548.2.

⁶⁷ BCA.030.10.85.548.2

⁶⁸ Bedia Okan Görelî bu önemli ziyaretçilerin geliş nedenlerini "...Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin Atatürk'ün emriyle yaptığı bu yardımlar postayla gelmiyordu. Aynı şekilde bankayla da gelmiyordu. (İngiliz) hükümetinin haberi olur, bankada belli olur diye Atatürk kendisinin güvendiği kişilere 2-3 ayda bir, Atatürk vermiyor ama tahsis edilmiş muayyen bir kişiye emir veriyor ve parayı onlar getiriyordu ve onlar gerekli talimatı veriyorlardı neyse söylenecek olan. Babam da bütün sıkıntılarını o gelen şahsa anlatır ve haberi iletirdi. Bu böyle devam edemedi çünkü hükümet farkına varmış galiba. Para bankaya gelmeye başladı. Öyle olunca da paranın bir bölümünü hükümet almaya başlayınca 'O zaman doğrudan konsoloshaneye göndermek en iyisi.' demişler ve para konsoloshaneye gelmeye başladı. Fakat son gelen konsolos, benim zamanımdaki son konsolos gelen parayı bize vermedi. İstemedi, canı istemedi, neden vermedi sebebi yok. Vedia ablam ise o günlerde Ankara'daydı ve biz onunla haberleşemiyorduk ve ona durum şudur, böyledir diye haber gönderemiyorduk. Bir gün ablamdan bir mektup aldık ve bize 'Hiç merak etmeyin amcamız bizi mirastan mahrum bırakmayacak.' diye yazıyordu. Şifreyi biz çözdük ve anladık ki Türkiye bizi desteklemeye ve yardım etmeye devam edecektir. ..." diye açıklar. Larnaka'daki konsolosun yaptığı yanlış da düzeltilir ve uyarılan konsolos

Öte yandan Türkiye’de Harf Devrimi’nin Mustafa Kemal Atatürk tarafından 9–10 Ağustos 1926 tarihinde Sarayburnu’nda müjdesinin verilmesinin hemen ardından 15 Ağustos 1928 günü Lefkoşa’da Türk Muallimin Cemiyeti tarafından da “...Burada bir avuç Türk’ün de öz milletimizden ayrılmasına ne maddi ne de manevi imkân vardır” denilerek yeni harflerin kullanılması kabul edilmiştir.⁶⁹ Latin harflerinin kullanılacak olması öncelikle adadaki İngiliz idaresinin keyfini kaçırmaktadır ve Kıbrıs Türklerini ümmet zihniyeti içinde kontrol etmek düşüncesiyle Osmanlıdan geriye kalanlar olarak değerlendiren İngilizler uzun süre buna karşı direnmişler ve yeni harfleri kullanan Türk öğretmenleri sürgüne göndermişler, toplumda baskı oluştururlar ve sansür uygulamaya başlamışlardır.⁷⁰ Bununla beraber Türkiye’yi yakından takip etmek, “Onlardan hiçbir zaman ayrı gayrı değiliz.”⁷¹ denilen Türkiye’de hayata geçirilen devrimleri Kıbrıs adasında da harfiyen uygulamak gerektiğini belirten Okan aksi bir durumun ise Kıbrıs Türkleri açısından tam bir felaket olacağını da belirtmiştir.⁷² 1926–1927 eğitim-öğretim yılından başlayarak fes yerine şapka giyilmesi ve Şapka Kanunu, Kılık-Kıyafet Devrimi ve modern giyim tarzı⁷³, ayrıca Soyadı Kanunu ve M. Remzi Okan’ın Okan soyadını 18 Ocak 1935 tarihinden itibaren kullanmaya başlaması, Menemen’de yaşanan ayaklanma ve Kubilay’ın öldürülmesi esasında Anadolu’da başarılı ve ümmetten millet yaratan Kemalist düşüncenin Kıbrıs’ta da uygulanabilmesi çabalarından başka bir şey değildir. Bununla beraber adada bazı kesimler tarafından ufak çaplı olmakla birlikte Türkiye’deki reformlara ve Kemalist devrimlere karşı bir direnç ortaya çıkmaya başlamıştır.⁷⁴

“...Kıbrıs’ta Evkaf teşkilatı son zamanlarda büsbütün kudurdu ve yalnız burada bulunan Türkleri değil bin zahmet ve çok yüksek fedakârlıkla yaşattığımız ve yaşattığımız büyük inkılâba zarar verebilecek işlere girişti.

1- Bir takım hocalar buldu ve bunları vaiz diye tayin etti ve her tarafa saldırdı.

2- İmam ve hatip yetiştirmek vesilesiyle bir medrese açtı. Diğer kaza merkezlerinde bunun birer şubesi olmak üzere daha birkaç medrese açacağı zannolunuyor.

3- Şimdiye kadar Arap harfleriyle neşrettiği Hakikat gazetesini gündelik çıkartmak ve dağıtmak niyetindedir. Kıbrıs halk tabakası temizdir. Bunların milli akidesi bugün sarsılmaz fakat muzur telkinatla yarım bozulabilir. Mevcut muallimlerimiz sağlam birer unsurdur. Fakat hükümet yeni bir kanun hazırlıyor. İngilizceyi arttıracak ve tedricen millî duygu ve terbiyemizi bozacaktır. Açılan medreseye talebe bulamadılar. Ayda 15 şilin vermek suretiyle şimdilik 3 kişi buldular.

daha sonra Diş Hekimi Saffet Bey vasıtasıyla Bedia Okan ve annesini konsolosluğa davet eder. Konsolos son 6 ayda gönderilen paraların kendisinde bulunduğunu, eşinin Pazar gün ziyarete geliyormuş gibi yaparak kendilerini görmeye geleceğini ve parayı da getireceğini belirtir; ancak ne bu ziyaret gerçekleşir ne de para teslim edilir. Bedia Okan’ın bir elektrik kazası sonrası 3 gün hastanede kalması, yaşanan olumsuz durumlar ve maddi sıkıntılar sonrasında 1945 yılı sonunda Bedia Hanım da Ankara’ya gelir ve Bayındırlık Bakanlığı’nda çalışmaya başlar. Adı geçen görüşme.

⁶⁹ Reşat Akar, *Atatürkçü Kıbrıs Türkleri*, Ankara, Ankara, 1985, s.40

⁷⁰ Söz, 13 Eylül 1928

⁷¹ Söz, 5 Eylül 1925

⁷² Söz, 11 Ekim 1928.

⁷³ Söz, 31 Aralık 1932.

⁷⁴ Mehmet Remzi Okan’ın yeni harflerle ilgili isteğine yönelik olarak da derhal İstanbul’la irtibata geçilir ve iki sandık harf satın alınarak Kıbrıs’a gönderilir. Söz gazetesi sahibi ve başyazarı Mehmet Remzi Okan tarafından Başbakan İsmet İnönü’ye gönderilen 12 Ocak 1933 tarihli mektup. BCA.030.10.83.548.2.

Bütün bu tertibat ve teşkilat sabık Kıbrıs Valisi Storrs'un şeytanetkerane birer eseridir..."

M. Remzi Okan'ın bu yazısında belirttiği konuyla ilgili olarak Türkiye'de de bir takım girişimler söz konusudur;⁷⁵

"Kıbrıs'taki Evkaf teşkilatı her tarafta medreseler açarak, vaizler göndererek İngilizler lehine faaliyete ve propagandaya girişmişler, aleyhimizdeki Hakikat gazetesi her gün neşre başlamış. Bunlara mukabele için Söz gazetesini de her gün neşre başlayacaklarından kafi miktarda hurufat gönderilmesi ve Türk tarihi ve Türk dili cemiyetlerinin neşriyat ve kararlarından gönderilmesinin temini istirham olunmaktadır."

Enosis fikrinin ilk defa ortaya atıldığı 18 Ekim 1828'den 103 yıl sonra ilk Rum ayaklanması gerçekleşmiş ve Rumlar 21 Ekim 1931'de Kition Piskoposu Nikodimos Milanos ve Kyrenin Piskoposu'nun öncülüğünde İngiliz idaresine karşı isyan başlatmışlardır.⁷⁶ Bunun sonucunda Kıbrıs Valisi Sir R.Storss'a 12 Kasım 1931'de verilen olağanüstü yetkiler sonucu İngiliz İdaresi'nce uygulanan yaptırımlar sadece Rumları değil Türkleri de kapsamıştır. Anayasa, Yasama Meclisi, Belediye seçimleri, siyasi partiler askıya alınmış, basına sansür uygulanmış, eğitim üzerinde sıkı bir denetleme başlamıştır. Yunan ve Türk tarihinin okutulması kısıtlanmış ve devlet büyüklerinin resimleri okul duvarlarından kaldırılmıştır. İngiliz yönetimi okullara ve camilere Türk bayrağı asılmasını, 19 Mayıs ve 29 Ekimlerde bayram kutlamalarının yapılmasını, Türkiye'den kitap getirtilmesini, hatta kitaplarda bulunan bayrak ve Atatürk resimlerinin bile bulunmasını yasaklamıştır.⁷⁷ Ancak bu davranışın arkasında İngiliz idaresinin özellikle Kıbrıslı Türkleri sindirmeye yönelik plânlı bir girişimi söz konusudur;⁷⁸

"Bu dönemde İngilizlerin İslam Lisesi, bayrak çekme yasağı getirmesi, İstiklâl Marşı'na yasak getirmesi Türklük duygularını köreltmek için uyguladıkları bir yoldur. Biz İslam'ız fakat Türk'üz. "

M. Remzi Okan gibi Kıbrıs Türk toplumunu etkileyen gazeteciler ve siyasi liderlerin faaliyetlerinden iyice rahatsız olan İngiliz idaresi ise Kıbrıslı Rumların taşkınlıklarını göz ardı etmekte ve onlara karşı daha yakın ve hoşgörülü davranmaktadır.⁷⁹ Ancak İngilizlerin bu sistemli faaliyetlerine karşı koymaya çalışan Kıbrıslı Türkler de kendilerini yavaş yavaş göstermeye başlamışlardır;⁸⁰

"İngiliz idaresinin o dönemdeki faaliyetleri esasında klasik 'Böl ve Yönet' taktiğine uygun olarak devam etmekteydi... İngiliz muhibbi hocalardan vaazlar dinletmeye başladılar. Böylece Türklüğümüzü ortadan kaldırmaya çalışıyorlardı. Okul müdürlüğüne İstanbul'un işgali sırasında İngiliz donanmasında görevli olan ve İstanbul Ermenilerinden birisiyle evli olan Mr. Wood'u atarken, koşullarımıza da Scotland Yard'dan İngiliz müdürler gönderdiler. Ayrıca İngilizleştirme politikası çerçevesinde işlerine yarayacak olanları çeşitli gezi ve burslara bağlı olarak İngiltere'ye gönderdiler.

⁷⁵ BCA.030.10.83.548.6.

⁷⁶ BCA.030.10.109.129.4.

⁷⁷ Mehmet Y. Manavoğlu ile 25 Ağustos 2004 tarihinde Girne'de yapılan görüşme.

⁷⁸ Adı geçen görüşme..

⁷⁹ Örneğin 19 Nisan 1933 tarihinde deniz uçağıyla Mağusa limanına iniş yapan ve 21 Nisan 1933 günü de Bağdat'a gitmek üzere adadan ayrılan İngiltere Sömürgeler Bakanı Sir Philip Cardiff Lister "Kıbrıs ahali-i İslamiyesi namına mülakat talep eden heyeti kabul etmemiş ise de Kıbrıs Başpiskoposunun ziyaret ve mülakatını" reddetmemiştir. BCA.030.10.432.872.51.

⁸⁰ Arif Hocalar ile 10 Şubat 2001 tarihinde Ankara'da yapılan görüşme.

Okula Türk bayrağı çekilmesini yasakladılar. İngilizleştirmeye karşı tepkilerimiz ise ilk defa olarak koğuşlarda şekillenmeye başladı. Buradaki faaliyetlere katılanlar ise İngiliz müdürün seçtiği görevli öğrenciler tarafından belirlenir ve sicillerine 'perfect nationalist/sıkı milliyetçi' gibi bir mim konulurdu...”

1937 yılında M. Remzi Okan yazdığı yazılar nedeniyle tekrar hapse atılmıştır. 17 Ağustos 1937 gününden başlayarak Kıbrıs Türk basın tarihinde ikinci kez düşünceleri ve yazdıkları nedeniyle ceza alan M. Remzi Okan 17 Eylül 1937 tarihine kadar Girne Kalesi'nde hapis tutulmuş; ancak bu durum onun memleket sevdasını, sivri dilini ve vatan aşkını keskinleştirmekten başka bir işe yaramamıştır ve daha önce haftada iki defa yayımlanan gazete “çıkartabilecek yardımı bulduğundan” artık haftada üç defa yayımlanmıştır.⁸¹ İkinci Dünya Savaşı öncesi süreçte Kıbrıs Türkleri toplum liderleri vasıtasıyla Türkiye'yle olan bağlarını koparmamaya çalışmakta ve adada olup bitenleri neredeyse günü gününe rapor etmektedirler. Bu bağlamda M. Remzi Okan ve arkadaşları tarafından Başbakan İsmet İnönü'ye 26 Nisan 1937 tarihinde bir rapor gönderilmiştir;⁸²

“Kıbrıs'ta İngiltere hükümetinin idaresinde bulunuyoruz. Bu vaziyet tahtında idareten İngiltere hükümetine tabi olmamız zaruridir. Şüphe edilemez ki bizim için bu yolda bu vaziyet ihdas eden ve bundan mesul olan biz değiliz. Çektiğimiz şey eski hilafet idaresindeki seyyiatın cezasıdır. O vaktin hükümeti kendi selameti için bizi kurban vermiş ve bizi başka ellere teslim eylemiştir. Bununla beraber cezirede kısıp kalan Türkler, kendi Türklük seciyelerini bozmamışlar, kanlarına ecnebi kan karıştırmamışlardır. Bunun içindir ki anavatan muhabbetini unutmadık ve unutmayacağız. Zaten Anadolu'nun kucağındayız ve yalnız idare noktasından ayrılmış isek de hissiyat ve maneviyat cihetinden aramızda hiçbir ayrılık kabul etmiyoruz. Bizim idari vaziyetimiz her ne olursa olsun, herhalde ve cemi zamanda hissiyat ve maneviyatımızın, milli hayat ve varlığımızın evvela membaı, seniyen kıblesi Türkiye'dir. Binaenaleyh idari hususta İngiltere hükümetine müracaat ediyor isek de buradaki hayat ve mevcudiyetimize taalluk eden mesailde size müracaat eylememiz lazımdır ve bu babda hiçbir yanlımız yoktur kanaatindeyiz. İşte bu lüzum ve kanaat eseri olmak üzere huzuru devletlerine bir arize takdimine cesaretyab oluyor ve sair mühim meselelerinle birlikte bu ariza münderatının da Kıbrıs Türk cemaatinin dilekleri olmak hasebiyle mühim addedilmesi ricasında bulunuyoruz.

2- Malumu devletleri olduğu veçhile buradaki Türkler, Rum unsurunun beşte biri nispetinde bir ekalliyettedirler. Bu unsurun ise kendine göre ihtirası, kendine göre hayat ve mevcudiyet şartları ve o yolda icraat ve harekâtı vardır. Umuru adiyede olduğu gibi umuru resmîyede de Türk menafii mevzuu bahis olduğu zaman daima aykırı ve daima muarız görünürler ve kendi hayat ve menfaatlerini Türklerin ziyanına olarak kazanmak siyasetini takip ederler. İhtirasları ile milli taasublarına nihayet olmayan bu hayalperest cemaat, vakit vakit cezirenin Yunan'a ilhakı, muhtariyet ve tevsi mezuniyet gibi fikir ve tekliflerde bulunurlar ve kendi menfaatlerine göre amali milliyetlerine nail olmak hususunda en büyük engel ceziredeki Türk mevcudiyetidir.

⁸¹ Bu durum M. Remzi Okan'ı o kadar derinden etkiler ki evde eşine ve kızlarına haber vermeden kendi el yazısıyla “Niçin Gazeteci Oldum?” başlıklı bir yazı kaleme alır. Esasında bu yazı “yorgun ve bedbin” olduğu bir anda “Niçin gazeteci oldum da bu dertlere girdim?” sorusunun da sorulduğu bir anda yazılmış ve ölümünden tam 62 yıl sonra kızı tarafından kitaplarının arasında tesadüfen bulunmuştur. Bedia Okan Göreli ile 15 Ağustos 2010 tarihinde İzmir'de yapılan görüşme.

⁸² BCA.030.10.130.28.19.

3- İşte bu yolda gördüğümüz birçok hadiselerden ve birçok tecrübelerden anlaşılmıştır ki bu cezirenin siyasi hatta bazı idari cihetlerinde Rumlar ile arkadaşlık ve teşriki mesai etmek imkân yoktur. Bu sebeptendir ki Türkler senelerden beri hükümet tarafına ağırlaşmak siyasetini takip ettiler. Ciddi ve gayri kanuni bahusus nezaketten arı hiçbir muhalefette bulunmadılar.

4- Rumların, Türk ve menafiine muarız olmaları, hasebiyle cezirede Türk varlığını gösteren ve Türklerin istinad noktalarını teşkil eden şeylere daima hücum eylemeyi öteden beri meslek ittihaz etmişlerdir. Bu cümleden olmak üzere Türk maarifine karşı itirazlarda bulundular. Türk mekteplerine maarif parasından beşte bir nispetinden ziyade para veriliyor diye senelerce uğraştılar ve ısrar ettiler. Bundan başka hükümet nezdinde Türk hukukunu ara sıra müdafaa eden Kıbrıs müftüsü ile baş kadı ve kazalarda bulunan üç kadı ile üç naib aleyhine mütemediyen hücum ettiler. Müftü ile baş kadı ve üç kaza kadısı varidatı umumiyeden maaş alıyorlardı. O gibi maaşlar verilmesin diye senelerce uğraştılar. Kıbrıs valileri ise o gibi uğraşmalara karşı daima mukavemet gösterdiler. Bilhassa müessesatı diniye mesailinde cevap olarak o gibi makamları muhafaza etmek ve onlara maaş vermek lazımdır, onları lağvetmek elimizden gelmez diyorlardı. Hal bu merkezde iken 1925'de cezireye sergüzeşt arayan bir vali geldi. Bu vali, Rumların o yoldaki metalibatına karşı mukavemet edemedi ve daha doğrusu kendisi de onların fikrine mütemayil göründü. 1878 muahedesi de zaten feshedilmiş bir halde bulunuyordu. Valinin bu yolda bir vaziyet alması yüzünden 1925'den beri hükümetin harekâtında bir tahavvül hissedildi. Hükümet eski zamanlarda ara sıra Türkleri himaye ettiğine bedel bu defa Türklerin ziyanına olarak Rumlar tarafına temayül etti ve nihayet Türk maarifini ve dolayısıyla Türk mevcudiyetini baltalamaya başladı. Bu ahval tahtında giderek gün geldi ki Türk mektepleri kapatılmaya başlandı. Tedricen lağvede lağvede bugüne kadar 121 Türk mektebi lağvedildi ve 119 muallime yol verildi. Türk lisemizin öteden beri Türkiye'den gelen Türk müdürler vardı. Bunları da kaldırarak İngiltere'den İngiliz müdürler tayin eylemeye başladı. Lise programında ziyanımıza olarak tadilat icra edildi ve ilk mekteplerde de senelerden beri takip ettiğimiz Türkiye mektep programını ortadan kaldırdı. İlk mekteplerde dersler şifahi veriliyor ve bu tarzda bir usul ittihaz eyledi. Fakat bu program meselesini Rumlara da teşmil etti. Diğer taraftan müftülüğü ve baş kadılık ile üç kaza naiblerini lağvetti. Müftülük makamını Kıbrıs Evkaf murahhashlığının emrinde ve maiyetinde olmak ve maaşı Evkaf sandığından verilmek üzere fetva eminliğine tahvil etti. Vakfa üç şeriye hâkimi ibka edildi, fakat bunların da maaşları Kıbrıs Evkaf-ı İslamiye sandığına tahmil edildi. Şeriye hâkimleri aynı zamanda kazalarının Evkaf vekili sıfatıyla da amil olduklarından bunlar dahi Evkaf murahhaslarının maiyet memuru oldular. Hâlbuki mühim vukuatlar zuhurundan Türkler o gibi makamların himayesine iltica ediyor ve himaye görüyorlardı. Hususıyla Kıbrıs müftüsü lüzum gördükçe ilannameler neşreder, davetnameler gönderir ve cezirenin ileri gelenlerini toplar ve meşveretler yapar ve neticede hükümete müracaat ederek keyfiyeti anlatırdı.

5- Cezire Türkleri, hükümetin yaptığı o gibi işleri kendi hayat ve mevcudiyetleri namına büyük bir ziyat kabul ettiler. O sıralarda meclis-i kavanin azalığında bulunan Bay Mehmet Necati Özkan, hükümete şikâyetinde bulundu ve müftülük makamının ihyasını istedi. Vaktin müsteşarı cevap olarak 'Türkler istedikleri müftüyü kendileri intihap edebilirler.' dedi ve bir müftü intihabına hükümetin muhalif olmadığını anlattı ve Lozan muahedesi mucibince Türklerin müessesat-ı diniyelerine müdahale etmek

niyetinde olmadığını beyan etti. Bunun üzerine bütün cezire köylerinden ve kasabalarından adamlar intihap edildi. Lefkoşa’da 1 Mayıs 1931’de büyük bir kongre akdedildi. Orada halk, istedikleri bir müftüyü intihap ettiler. Kongrenin bu muamelesi cezirede müftü tayini usul ve ananesine ve şeriat-i İslamiyeye muvafık idi. Kıbrıs müftüsünü İngiltere hükümeti resen ve doğrudan doğruya hiçbir zaman tayin etmedi. Münhal vukuunda ileri gelenlerin ve çağrılan kimselerin imzaları alınarak İstanbul’a gönderilince orada devrin şeyhülislamı müftüyü tayin ederdi ve hükümet dahi tanır ve maaş verirdi. Müftülerin serbest olmaları ve hükümete karşı cemaat-i İslamiyeyi himaye eylemeleri bu sebebe mebni idi. Müftü, hükümetin nüfuzu altında değildi. Hâlbuki Kıbrıs’ın son müftüsünü balada arz eylediğimiz gibi vali, doğrudan ve kimseye sormaksızın kendi tayin etti ve bir müddet sonra da o makamı fetva eminliğine tahvil eyledi.

6- Cezirede bu gibi hallere maruz kaldığımız sıralarda evvel ve ahir hissiyat maneviyatımızın membaı olan Türkiye Cumhuriyeti hükümetine müracaat eylemek ciheti daima varidi hatır oluyordu. Fakat harici siyaset vaziyetlerini bu işe müsait görmüyorduk. Bu gibi meselelerin bir devlet umuru dâhiliyesine müdahale suretiyle değil, belki dostane tavassut suretiyle halledilecekleri kanaatindeydik. Fakat hamd olsun giderek beklediğimiz müsait devirler geldi. Türkler ile İngilizler arasında manevi dostluk çok ümidbahş bir surette teessüs etti. Ümit ederiz ki Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin bizi istishab ve himaye eylemesi sayesinde idaresi altında bulunduğumuz İngiltere hükümeti artık bizi burada dost nazarı ile görecektir ve Rumların hücumlarına karşı evvelki gibi bizi müdafaasında devam edecek ve bugüne kadar her nasılsa ziyanimıza olarak yaptığı hataları tashih eyleyecektir.

7- Bu cezirede yeniden nefes alıp yeniden hayata gelmemiz için istediğimiz şey, umumi bir tabir ile milli hissiyatımıza hükümet tarafından hürmet edilip rencide edilmemesi ve bu cezirede hayat ve mevcudiyetimizi haleldar eden ve tehlikeye düşüren şeylerin tashihi ile cezirede Türk cemaatinin, Rum cemaatine nispeten daha ağır ve farklı muamelelere tabi tutulmamalarıdır. Bu noktayı berveçhi ati tafsil ediyoruz;

A) 1 Mayıs 1931 tarihinde içtima eden umumi milli kongrenin müftülük makamı hakkında ittifak-ı ara ile verdiği kararın hükümetçe tanınması ve binaenaleyh kongrenin intihap eylediği Hoca Said’in müftü olarak kabul edilmesi ve maaşının Kıbrıs Evkaf-ı İslamiye sandığından verilmesi.

B) Müftünün riyaseti altında azaları serbest kimselerden olmak üzere cezirede dokuz azadan müteşekkil bir cemaat-i İslamiye teşkiline müsaade edilmesi ve o gibi bir teşkilin hükümetçe tanınması.

C) İlk mekteplerden lağvedilenlerin yeniden açılmaları ve muallimlerinin tekrar tayini ile beraber bundan evvel olduğu gibi ilk mekteplerde Türkiye ilk mektep programının takip edilmesi ve kitapların Türkiye’den getirilmesi ve binaenaleyh şifahi tedrisat usulünün ortadan kaldırılması.

D) Türk lisesinin başına evvelki gibi daima Türkiye’den bir Türk müdür getirilmesi ve bununla beraber lise heyet-i idaresinin evvelki gibi intihap ile taayyün eden kimseler tarafından teşkil edilmesi ve programının da Türkiye lise programlarını ihtiva eylemesi, yani lise mezunlarının Türkiye darülfünunlarına kabul edilecekleri tarzda bir program takip edilmesi.

E) 1 Mayıs 1931 kongresinin kararı mucibince teşekkül edecek ve balada (B) fıkrasında gösterilen cemaat-i İslamiye azasının seneden seneye tensip edeceği altı aza tarafından Kıbrıs evkaf-ı İslamiye bütçesinin senede bir defa tetkik ve tasdik edilmesi.

F) Bugün mevcut şeri mahkemelerde meriyülicra olacak ve muhit ile ihtiyaçlarımıza tetabik edecek ahkâmın yeniden tedvin edilmesi ve bu yolda bir kanun-u medeni tanzim olunması.

G) Ecnebi bir idarede kahir ve mutaassıp bir ekseriyet içinde ekalliyette kalan bir cemaatin canlı bir halde devam eylemeleri iktisaden kuvvetli bulunmaya vabeste olduğundan burada iktisadi sahada ve sai mikyasta muavenette bulunulması ve binaenaleyh Türkiye İş Bankası'nın burada Lefkoşa'da bir şube açmasına himmet ve delalet edilmesi ve başta İş Bankası olmak üzere burada ticari faaliyetlere germi verilmesi ve bu suretle Kıbrıs'ın Türkiye ile olan ticari muamelatının azami nispette inkişaf ettirilmesi.

8- Vakıa bunlardan başka daha meselelerimiz ve daha davalarımız vardır. Fakat en mühim ve en hayati meseleleri arz ettik. Mütebakiyi şimdilik geri tutuyoruz. Esasen arz eylediğimiz meseleler, ceziredeki Türk varlığının temel taşlarıdır. Bilhassa kongrede intihap edilen müftü ile birlikte bir cemaat-i İslamiye teşkili yapılacak olursa cezire Türkleri için yeni bir hayat devresi açılmış addedilecektir.

Kıbrıs baş despotunun maiyetinde olmak üzere Kıbrıs Rumlarının o gibi bir teşekkülleri vardır ve kendi işleri ve ihtiyaçları için o vasıtayla hükümet nezdinde mütemadiyen teşebbüsatta bulunuyorlar. Burada bu münasebetle şunu da arz etmeliyiz ki cezirede bir müftü bulundurulmasını talep eylememiz cezirenin hususat-ı diniyesini kuvvetleştirmek maksadına mebni değildir. Cezirede Türkler, kâfi derecede tenevvür etmiş ve dini taassuplardan kurtulmuş laik bir cemaat halindedirler. Bu halde bir müftü bulundurulmasını istediğimiz, münhasıran cemaat işleri ile uğraşacak ve fena cereyanlara karşı kanun dairesinde cemaati müdafaa edecek bir teşekkül bulundurmaktır. 'Müftü' tabiri ise öteden beri burada tanınmış bir unvan olduğundan ve hükümetin lağvettiği makamın da (Müftülük) makamı olmasından naşidir. Binaenaleyh bu yoldaki müracaatımız o gibi bir unvan altında milli ve hayati ve aynı zamanda hususat-ı diniyede teceddüt isteyen ve Türkiye'nin dini inkılâplarına hürmet eden bir teşekkül gayretinden ileri gelmektedir. Hatta dinen mutaassıp yahut mütereddit olan ve din meselelerini akıl ve hikmete tevfikân kabul etmeyen ve tevfik eylemek kudretinde olmayan ve aynı zamanda Türk cemaatinin bugünkü ihtiyaçlarını takdir etmeyen ve asrın teceddütlerine hürmeti olmayan bir müftüye hiçbir zaman taraftar olamaz.

9- Görülüyor ki büyük ve mühim işlerinize ilaveten daha bazı işler çıkararak sizi rahatsız ediyoruz. Mamafih buralarda kimsesiz kaldığımız ve bununla beraber bir taraftan hükümetin, diğer taraftan Rumların tazyikleri arasında kısıp kaldığımız nazarı itibara alınacak olursa mazur görüleceğimizi ümit eder ve bu suretle müteselli oluyoruz. Herhalde cihan durdukça durmasını, azamet ve ikbalin en yüksek derecelerine kadar çıkmasını samim kalbimizden arzu ve dua eylediğimiz Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin sırası geldikçe mazhar-ı lütuf ve inayetleri olmamızı ve her nasılsa anavatandan ayrılmış ve ecnebi ellere düşmüş olan şu bir avuç Türk evladının da unutulmamasını ister ve bekleriz."

1938 yılına gelindiğinde Akdeniz'de beklenmedik bir gelişme olmuş ve Hamidiye eğitim gemisi Akdeniz'de başladığı geziye Kıbrıs adasını da dâhil etmiştir. Hamidiye zırhlısı Balkan Harbi'nden başlayarak Osmanlı İmparatorluğu'na çeşitli cephelerde hizmet vermiş ve daha sonraki dönemde genç Türkiye Cumhuriyeti devletinin de hizmetine girmiş unutulmaz bir savaş gemisidir. Hamidiye gemisi Cumhuriyet döneminde genç Türkiye Cumhuriyeti devletini özellikle yurtdışı gezi programları yardımıyla tanıtmak ve dost ülkelerle olan ilişkileri geliştirmek yönünde önemli bir görev da üstlendiğinden bu gemi sıradan bir askeri

gemi olarak değerlendirilmemiş ve bu gemiyle ilgili neredeyse bütün faaliyetler bizzat Reisicumhur Mustafa Kemal Atatürk tarafından denetlenmiştir.⁸³ Geminin diğer bir özelliği ise okul ve eğitim gemisi olduktan sonra genç Türk denizcilerini çeşitli yurtdışı eğitim gezilerine götürmesidir; ancak bu noktada üzerinde durulması gereken en önemli gezisi ise Mustafa Kemal Atatürk’ün ölümünden yaklaşık beş ay önce Haziran 1938 tarihinde Kıbrıs adasını da ziyaret etmesi ve Kıbrıslı Türklerle hasret gidermesidir. Türkiye’de Hatay sorunuyla uğraşıldığı kritik bir dönemde geminin Akdeniz’de böyle bir yolculuğa çıkması son derece planlı bir faaliyettir. Özellikle Kıbrıs adasında Rumların Enosis’i gerçekleştirmek amacıyla o yıllarda bir kere daha ayaklanma ve isyan girişimlerine başlamaları ve adadaki İngiliz yönetiminin kanunlara uygun ve barış içinde yaşamaya çalışan Kıbrıslı Türkleri kanunsuz davranışlar içerisine giren ve adada kargaşa yaratan Rumlarla aynı kefeye koyması ve sansür, kısıtlama ve yasaklamalarla hayatı çekilmez hale getirmesinin ardından geminin adayı ziyareti tam zamanında gerçekleştirilmiş bir girişim olarak belirlenmiştir.⁸⁴

Öte yandan adada 1931 yılında Rumlar tarafından Enosis düşüncesini gerçekleştirmeye yönelik olarak başlatılan isyan hareketi sırasında ve hemen sonrasında bütün bu olumsuz faaliyetlerden en çok etkilenenlerin Kıbrıslı Türkler olduğunun geç de olsa farkına varan adadaki İngiliz idaresi o güne kadar kurallara uygun davranan ve yaşayan, ayrıca İngiliz idaresine karşı hiçbir sorun da çıkarmayan Kıbrıslı Türklerin yavaş yavaş da olsa kendi aralarında örgütlenmeye başlayarak Türkiye’yi anavatan olarak gördüklerini de daha kuvvetli bir şekilde seslendirmeye başlamaları endişe kaynağı olmuştur. Özellikle Hamidiye gemisinin ziyareti öncesinde adada Söz ve Ses gazeteleri vasıtasıyla başlatılan milliyetçi söylemlerin İngiliz idaresi tarafından göz ardı edildiği veya önemsenmediği söylenemez. Neredeyse aynı

⁸³ BCA.030.11.1.55.12.8.

⁸⁴ Geminin Kıbrıs’ı da kapsayan bu gezisinin en önemli özelliği Lozan Antlaşması sonrasında ilk defa Kıbrıs adasına Türk askeri gücünün çıkacak olması, ayrıca Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurulmasının ardından adaya ilk gidecek askeri gemi olmasıdır. Bu programa göre gemi Akdeniz’de Girit’in Suda Limanı, Mısır’da İskenderiye ve Hayfa Limanı, ardından Kıbrıs adasında Mağusa Limanı, daha sonra da İskenderun, Rodos ve Bodrum Limanı’nı ziyaret edecek ve geziyi tamamlayacaktır. Yapılan planlamaya göre geminin hareket günü ve saati Haydarpaşa’dan 4 Haziran 1938 günü saat 20.00 olarak belirlenir. Hamidiye mektep gemisi 7–10 Haziran 1938 döneminde Suda (Girit), 12–15 Haziran 1938 döneminde İskenderiye (Mısır), 17–19 Haziran 1938 döneminde Hayfa (Mısır), 20–22 Haziran 1938 döneminde Mağusa (Kıbrıs), 23–25 Haziran 1938 devresinde İskenderun, 6-7 Temmuz 1938 devresinde Rodos ve son olarak da 7 Temmuz 1938 günü Bodrum’da olacaktır. Geminin gezi güzergâhının belli olmasından sonra gazete manşetlerine de yansıyan ise Hatay’da yapılacak seçimlerde Fransa’nın yolsuzluk yaptığı, bölgede yaşayan Türkler üzerinde baskı ve yıldırma politikası güttüğü yönündedir. Haziran 1938 süreci bu şekilde her iki ülke arasında tam bir sınır savaşına da dönüşür. Tam bir güç gösterisi olarak da nitelenebilecek bir hareketle Mustafa Kemal Atatürk askeri denetlemelerde bulunmak ve halkla birlikte olmak amacıyla Mersin’e gelir ve burada İsmet İnönü ve Mareşal Fevzi Çakmak’la bir araya gelir. Fransa ile Hatay sorununun ve geriliminin ulaşabileceği en üst noktaya çıktığı bir dönemde bu geminin Hatay’a bağlı Payas ilçesine de uğraması, ayrıca “en şayanı dikkat ziyareti müstakil ve kardeş Hatay’ın İskenderun limanına yapacağı ziyaret olacaktır.” denilerek bildirilen bu ziyaret ve ayrıca varılan anlaşma gereği Türk askerinin Hatay’a girmek üzere olduğu bir zamanda bu ilçede demir atması son derece planlı stratejik bir hazırlık ve uzak görüşlülüğün bir sonucudur. İtalyan İç Savaşı, Almanya ve İtalya’nın yarattığı Avrupa’daki gergin ortam gibi uluslar arası sorunlarla Hatay sorunu gibi ulusal bir sorunun manşetlere taşındığı bir dönemde her ne kadar Hamidiye gemisi neredeyse sessiz sedasız Akdeniz’e açılmasına ve Türk basınında birkaç küçük haber dışında hiçbir yayın yapılmamasına rağmen Hatay’ın Türk topraklarına katılması konusunda yapılan uzun soluklu bir mücadelenin de kilometre taşlarından birisini teşkil eder. BCA.030.10.62.415.8, BCA.030.10.62.415.9; Tan, 6- 16 ve 20 Mayıs 1938.

durumla Kıbrıs'ta Birinci Dünya Savaşı döneminde de karşılaşan⁸⁵ İngiliz idaresi bu sefer daha serinkanlı bir politika izlemek suretiyle sorunu daha başlamadan bitirme düşüncesindedir. Bu amaçladır ki Hamidiye gemisinin adaya gelmesinin ardından başlatılan propaganda faaliyetlerinde, gemi personeli şerefine verilen yemek ve organizasyonlarda ve basına yansıyan açıklamalarda geleneksel Türk-İngiliz dostluğundan sıkça söz edilmekte, adada yaşayan Kıbrıslı Türklerin İngiliz idaresi altında son derece mutlu olduklarından bahsedilmektedir.

Hamidiye okul gemisinin Kıbrıs adasını da içine alan Akdeniz gezisi Türkiye ile Fransa arasında gittikçe gerilen Hatay sorununun gazete manşetlerine iyiden iyiye yerleştiği bir döneme de rastlamıştır. Esasında bu durum tesadüfi olarak ortaya çıkmış bir husus değildir. Gezinin bir ziyaret noktasının da Hatay'ın bir ilçesine yapılacak olması planlanan programın tesadüfi olmadığı da bir göstergesidir. Bu dönem özellikle Hatay sorunuyla ilgili olarak Türk-Fransız ilişkilerinin iyiden iyiye gerildiği bir dönemdir ve geminin Akdeniz'e açıldığı günlerde gazetelere yansıyan haberlere göre Beyrut ve Hatay kaynaklı bazı haberler Mustafa Kemal Atatürk'ün hastalığının tekrar nüksettiği yönündedir.⁸⁶ Böylece dönem Türkiye ile Fransa arasında Hatay merkezli olarak yaşanan bir psikolojik harp dönemi olarak da ortaya çıkmıştır. Hamidiye okul gemisinin Kıbrıs adasına da uğrayacağı ve Mağusa limanında demirleyeceği haberi Kıbrıs Türk basınında da geniş yer bulmuştur.⁸⁷ Hamidiye eğitim gemisinin adayı ziyaret edeceğinin öğrenilmesinin ardından İngiltere Sömürgeler Bakanlığı da harekete geçer ve Kıbrıs Valisi H.R. Palmer'den bilgi istemiştir.⁸⁸ Aynı konuyla ilgili olarak ve İngiltere tarafından hazırlanan aynı tutanağın devamında Kıbrıs Valisi Palmer, İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Sir Percy Loraine'e hitaben 30 Haziran 1938 tarihli ve "Sevgili Loraine" başlıklı bir mektup da gönderir.⁸⁹ O güne kadar adada eşine pek rastlanmamış bir coşku içerisinde önce limana, daha sonra da Türk askeri personelinin bulunduğu farklı yerlere gitmek suretiyle aynı coşkuyu oralarda da devam ettiren Kıbrıslı Türkler İngiliz idaresinin şaşkınlığına karşılık herhangi bir olaya ve taşkınlığa müsaade etmezler ve son derece olgun bir davranış sergilemişlerdir. Adadaki İngiliz idaresi ise bu durumdan hiç de memnun değildir ve bu faaliyetleri kışkırtıcı bulmakta, sorumlu olarak da Söz ve Ses gazetelerinde son dönemde yayımlanmakta olan haberleri ve yazıları göstermektedir. Özellikle Kıbrıs Valisi Alan Palmer geminin limanda bulunduğu süre zarfında Kıbrıslı Türklerin gösterdikleri ağırbaşlı tutumu teslim etmekle beraber coşkun tezahürat arasında "Yaşasın Anavatan, Yaşasın Atatürk." şeklinde atılan sloganlardan son derece tedirgin olmuş ve belki de uzun yıllardan beri ilk defa Kıbrıs'a gelen böyle bir gemiyi görebilmek için binlerce Kıbrıslı Türk'ün Mağusa'ya akın etmesi karşısında şaşkınlığını da gizleyememiştir. Aynı mektubun devamında Kıbrıs Valisi Palmer konuyla ilgili ilave bilgiler verir ve Hamidiye gemisinin ziyaretiyle ilgili sıkıntıları da aktarmıştır;⁹⁰

⁸⁵ Ulvi Keser, "Kıbrıs'ta Çanakkale Savaş Esirleri ve Savaş Döneminde Adada Yaşananlar", Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, **Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi**, Bahar 2007, Sayı 5, s.1-68.

⁸⁶ Tan, 19 Mayıs 1938.

⁸⁷ Söz, 18 Haziran 1938'den aktaran Ergin M. Birinci, **M. Necati Özkan (1899-1970), Cilt I**, Necati Özkan Vakfı Yay., Mayıs 2001, İstanbul, s. 233

⁸⁸ Kıbrıs Valisi tarafından 24 Haziran 1938 tarihinde gönderilen E 4725/2726/44 kayıt numaralı, 90437/38 no.lu, 11 Ağustos 1938 tarihli yazı. PRO. FO.371/21935.

⁸⁹ PRO. FO.371/21935.

⁹⁰ PRO. FO.371/21935.

“24 Haziran tarihli ve 267 sayılı yazıma ilgi vermekten, ayrıca Ankara’daki İngiltere Büyükelçisi’ne gönderdiğim Cumhuriyet gazetesindeki yarı resmî mektubun ekteki suretini size de göndermekten şeref duyarım. Kıbrıs’ta Türk kaynaklarından sağlanan paralarla desteklenen milliyetçilik hareketinin ulaştığı noktanın ne olduğunu belirlemek son derece güç bir sorun halindedir. Bununla beraber Kıbrıs’taki Türk konsolosluğunun adada Atatürkçü hareketin yayılması için parasal destek sağladığı ve hükümete karşı harekette bulunan Türk toplumu arasında bu tip davranışların cesaretlendirilmesinde konsolosluk ve maiyetinin balıca sorumlu olduğuna inanmak için makul sebepler bulunmaktadır. Her ne kadar bu durum ispat edilemezse de bu unsurlar içinde, konsolosluk kaynaklarından ayda 18 Sterlin alması kararlaştırılan Söz gazetesi de bulunmaktadır.”

Hamidiye gemisinin Kıbrıs adasını da içine alan Akdeniz ziyareti sona ermesine rağmen özellikle Ses ve Söz gazeteleri vasıtasıyla adada yükselmeye başlayan milliyetçilik akımları İngilizleri iyiden iyiye rahatsız etmiştir. Her ne kadar Türk basınında geminin Kıbrıs ziyareti konusunda belki de İngiliz idaresini rahatsız etmemek maksadıyla çok fazla haber ve yorum yayınlanmamasına rağmen İngilizler bu konuda ileriye dönük kalıcı tedbirler alma düşüncesindedirler. Bu bağlamda İngiltere’nin Ankara Büyükelçisi Sir Percy Loraine de kendi hükümetinden aldığı talimat uyarında Türk Dışişleri Bakanlığı ile irtibata geçer ve Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras ile bir görüşme yapmıştır. İngiltere Büyükelçisi’nin resmi bir girişim olarak algılanmaması gerektiğini belirttiği ve dostça bir görüşme olarak nitelendirdiği bu görüşmenin ana konusu ise Kıbrıs adası ve Kıbrıslı Türklerdir.⁹¹ Daha önce Dışişleri Bakan Vekili Şükrü Saraçoğlu ile yaptığı görüşmede dile getirilen Kıbrıs’taki Türk Lisesi konusunda bazı açıklamalarda bulunan Loraine sözü Cumhuriyet gazetesinin yayınlarına getirmiş ve gazetenin Kıbrıslı Türklerle yönelik yayınlarından dolayı duydukları rahatsızlığı dile getirmiş ve adı geçen bu gazetenin adaya girişinin yasaklanacağını bildirmiştir;⁹²

“Adada Türk ırkından olan bir grup gazeteci-politikacı sistemli bir davranışla Kıbrıs hükümetini Kemalist cumhuriyete düşmanmış gibi göstermekte ve Kıbrıs’ta Türk milliyetçilik hareketini açıkça teşvik ederek cesaretlendirmekte oldukları hakkında valinin kafasında kesin bir görüş vardır. Bu nedenle gerek Kıbrıs’ta gerekse Ankara’da şüphe tohumlarının varlığına inanıyorum. Bu tür şüphe tohumları uzun bir süre önce Türk-İngiliz ilişkilerinden tamamıyla temizlenmişti. Kıbrıs hükümetinin Türk Cumhuriyeti hükümetine karşı yüksek bir saygısı ve dostça duyguları olduğuna ve Türk hükümetinin de Kıbrıs’ta herhangi bir Türk milliyetçilik hareketine onay vermeyi asla akıl ve hayalinden geçirmedigine kesin güvenim vardır ve bu konuda kişisel güvence vermeye de hazırım. Bu tür gölgeleri temizleyip uzaklaştırmak ve önemsenmelerini önlemenin ikimizi düşen bir görev olduğunu belirterek adadaki bu küçük gazeteci-politikacılar grubunu kendisinin (Dr. Tefik Rüştü Aras) de şiddetle kınayacağından emin olduğumu ve Vali Richmond Palmer’ın İcraat Meclisi’nin ise Cumhuriyet gazetesinde çıkan iki makaleyi fazla büyüttüklerine inandığımı söyledim.”

İngiltere’nin Ankara Büyükelçisi Sir Percy Loraine’in İngiliz siyasetinin bir parçası olarak neredeyse aba altından sopa göstererek yaptığı bu sözde yapıcı açıklamanın ardından Türk Dışişleri Bakanı da Loraine tarafından kendi hükümetine de bildirdiği bir açıklamada bulunmuştur. Kıbrıs’ta ne olup bittiği konusunda Türk hükümetinin de şüphesiz bilgisi vardır ve bu konuyla ilgili olarak Kıbrıs’taki konsolosluk kanalıyla ayrıntılı raporlar hükümete

⁹¹ Ahmet C. Gazioğlu, *Enosis Çemberinde Türkler; Bugünlere Gelmek Kolay Olmadı*, Nisan 1996, İstanbul, s. 308.

⁹² Ahmet C. Gazioğlu, a. g. e., s. 309.

ulaştırılmaktadır.⁹³ Öte yandan Kıbrıs adasında suların durulmasına asla müsaade etmeyen ve Megali İdea'yı mutlak gerçekleştirmek isteyen Rumlar ise her daim isyan içindedirler ve özellikle 1931 Rum isyanı sonrasında İngiliz yönetimine karşı kışkırtıcı ve saldırgan bir tavır sergilemekle tanınan Baf Piskoposu Leontios'un 30 Ekim 1940 tarihinde yaptığı bir konuşmada "Geçmişteki anlaşmazlıklar unutulmalıdır. Tanrının ve büyük müttefiklerimiz İngiltere ve Türkiye'nin yardımlarıyla savaşı kazanacağız." demesi hayretle karşılanmıştır.⁹⁴ Burada belirtilmesi gereken ilginç bir nokta ise Leontios'un bu konuşmayı yaparken Türkiye, İngiltere ve Yunanistan bayraklarından oluşmuş bir kıyafet içerisinde olmasıdır.⁹⁵

Sonuç

Savunma stratejilerini değiştirmesi ve güvenlik hattını Balkanlar-Karadeniz-Kafkaslar üzerinden Akdeniz'e çekmesiyle İngiltere'nin stratejik ilgi alanı olan Kıbrıs 4 Haziran 1878 tarihli "Türk-İngiliz Savunma Anlaşması-Konvansiyonu" gereği İngiltere tarafından önce sözde kiralanmış, ardından Birinci Dünya Savaşı sürecinde de aynı ülke tarafından 5 Kasım 1914 tarihinde Taç Kolony (Crown Colony) ilan edilmiştir. 1878 yılı itibarıyla Avrupa'da stratejik güvenlik hattını Akdeniz'e çekerek masraflı ve riskli olan Osmanlıyı destekleme fikrinden vazgeçen, buna karşılık olarak da Balkanlarda Yunanistan, Karadeniz'de Pontusçular ve Kafkaslarda da Ermeniler vasıtasıyla güvenlik kalkanı oluşturan İngiltere'nin 1878'den bu yana bulunduğu adadan asla vazgeçmediği, İkinci Dünya Savaşı sonrasında inşa ettiği iki ayrı askeri üssünü Ortadoğu ve Avrasya'ya yönelik emperyal girişimlerinde kullandığı, bu bağlamda zaman zaman çatışsa da ABD ve Fransa'yı da yanına aldığı hatırlanacak olursa 1920'li yılların askeri, ekonomik, siyasi ve stratejik şartlarında yapayalnız ve güçsüz durumdaki Türkiye'nin Lozan'da onca sorun arasında Kıbrıs konusunda diklenmesi ve katı bir tutum sergilemesi uluslararası ilişkilerin realite özellikleriyle bağdaşacak bir durum değildir. Öte yandan Milli Mücadele'nin sona ermesiyle birlikte 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nın 16, 20 ve 21. maddeleri gereği Türkiye dönemin kaçınılmaz şartları gereği ihtiyatlı adım atmak zorunda kalmış, küllerinden yeniden doğan Türk insanının Türkiye Cumhuriyeti devleti bağlamında özgür yaşayabilmesi, katlanılan acılar, savaşlar, zorluklar, esaret ve gözyaşının ardından kazanılanların kaybedilmemesi için savaştan harap, yorgun, bitkin ve dermansız çıkmış bir ülke olmanın bilinci içerisinde Türkiye bunun doğal sonuçlarına bağlı olarak ihtiyatlı bir politika izlemiş ve Kıbrıs'ın İngiltere'ye ilhakını de jure kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu çerçevede Lozan sonrasında Türkiye'nin başta Kıbrıs Türk basını olmak üzere verdiği destekler, adada Türk nüfusunun silinmemesi için göç konusunda almaya çalıştığı tedbirlerde de görüleceği üzere genç Türkiye Cumhuriyeti devleti Kıbrıs ve Kıbrıs Türkleri ile bağlarını kopartmamış, stratejik güvenlik bağlamında Kıbrıs ve özellikle Doğu Akdeniz'e en üst derecede hassasiyet göstermiş, Kıbrıs Türklerine yönelik de çok yoğun bir mesai harcamıştır. Öte yandan Lozan sonrasında Kıbrıs Türklerinin unutulmaması konusunda en somut örneklerden birisi de Hamidiye'nin İskenderiye, Hatay ve Mağusa⁹⁶ gibi o

⁹³ Kıbrıs Konsolosluğu'nun 14 Eylül 1938 tarihli raporu. BCA.030.10.124.887.3.

⁹⁴ CO 67.398.10. Kıbrıs Valisinin Sömürgele Bakanlığına gönderdiği yazıdan aktaran Şükrü S. Gürel, Kıbrıs Tarihi, Cilt II, İstanbul, 1985, s. 10.

⁹⁵ Şükrü S. Gürel, a. g. e., s. 10; Beria Remzi Özoran, "Kıbrıs'ta Atatürk'ün Kızları", **Kıbrıs Postası**, 13 Şubat 1982, Lefkoşa, s.22.

⁹⁶ Şehir 14 Ağustos 1974 tarihinde başlayan İkinci Barış hareketi sürecinde gösterdiği kahramanlıklarından dolayı Gazi unvanı almış ve ismi Gazi Mağusa olarak değiştirilmiştir. Öte yandan bu tarihe kadar şehir Kıbrıs Türkleri tarafından Mağusa, Rumlar ve İngilizler tarafından Famagusta olarak

dönemin son derece önemli ve stratejik konuma haiz limanlarına uğramış olması genç Türkiye Cumhuriyeti devletinin önce Hatay ve ardından da Kıbrıs konusuyla ilgileceği yönünde ince mesajlar içermektedir. Esasında Hamidiye'nin 1938 tarihli Akdeniz gezisi Mustafa Kemal Atatürk'ün Akdeniz'de katıldığı bir askeri tatbikat esnasında belirttiği “Kıbrıs'a dikkat ediniz. Kıbrıs bizim için önemlidir.” mesajında olduğu üzere sadece Kıbrıslı Türklere yönelik değil ayrıca Kıbrıslı Türklere de zamanı gelince sahip çıkılacağı yönünde İngiltere'ye de gönderilmiş ince bir mesajdır. Adanın bir Türk adası olarak kalabilmesi için göçün durdurulması ve Kıbrıs'ta Türk varlığının devam ettirilmesi de genç Türkiye Cumhuriyeti devleti tarafından uygulamaya sokulan tedbirler arasındadır. Bu bağlamda Söz gazetesi ve Mehmet Remzi Okan gibi gazetecilerin desteklenmesi, gençlerin yüksek okul eğitimi yapabilmeleri amacıyla Türkiye'ye davet edilmeleri, Kıbrıs'taki Türk okullarına yönelik her türlü desteğin verilmeye çalışılması, milli bilincin canlı tutulması bağlamında sanatsal, kültürel ev sosyal faaliyetlere destek verilmesi de her zaman söz konusu olmuştur. Aynı dönem içerisinde Kıbrıs adasından göç ederek bin bir zorluklarla Anadolu'ya ulaşan insanların dertlerine derman olunmaya çalışılmış ve dönemin imkânları çerçevesinde her türlü destek verilmiştir. Günün şartları çerçevesinde Türkiye son derece realist bir strateji takip etmiş, kendi imkânları yanında İngiltere'nin öncelikleri ve Batı dünyasının taleplerini de göz önüne alarak çözülemeyen sorunlar dizisine bir yenisini daha eklemeyi uygun görmemiştir. Özellikle İngiltere'nin ince stratejisiyle farklı bir boyut kazanan ve dönemin devlet bütçesinin neredeyse yarısını yok eden Şeyh Sait İsyanı ve Musul sorunu göz önüne alınacak olursa atılan adımın doğruluğu da kendiliğinden ortaya çıkar. Bu dönemde Türkiye'nin Larnaka'da konsolosluk açması, seçme hakkı çerçevesinde Türkiye'ye gelecek Kıbrıslı Türklere her türlü desteği vermesi, bütün zorluklara ve İngiliz yasaklamalarına rağmen okullarda eğitim gören çocuklara maddi destekte bulunması, öğretmen göndermesi, öğretmen adaylarını Türkiye'de yetiştirmesi, üniversitelerin ilgili birimleri, ayrıca özel ve devlet tiyatroları vasıtasıyla sanatın her türlüünün adaya yönlendirilmesi, kültür ve bilim insanların bu konudaki girişimleri, kuraklık, yokluk, savaşlar nedeniyle çekilen sıkıntılara önlem olarak iâşe, ibate ve hayatlarını devam ettirme bağlamında Kızılay gibi kuruluşlar vasıtasıyla Kıbrıs Türklerinin sağlık, eğitim ve sosyal hayatın her alanında her türlü desteği sunması göz ardı edilmemelidir. Kaldı ki hassas bir şekilde adanın Rumlara veya Yunanistan'a bırakılmaması son derece önemli bir husustur. Megali İdea ve Enosis rüyalarıyla gerek Yunanistan ve gerekse Kıbrıs Rumlarının adayı özellikle son 100 yılda nasıl kan gölüne çevirdiği de unutulmamalıdır. Rumların Enosis çerçevesinde başlattıkları 1931 İsyanı ve ardından adayı bir Yunan adası haline çevirmek için 1950 sonrasında kurdukları EOKA tedhiş örgütü karşısında da Kıbrıs Türklerinin haklarını korumak üzere bir kere daha Türkiye devreye girmiş ve Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT)'nin kurulmasıyla Rum saldırılarına karşı konulmuştur.

KAYNAKÇA

A-Arşiv Kaynakları

- a) Kıbrıs Türk Milli Arşivi
- b) Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
- c) İngiltere Dışişleri Bakanlığı Arşivi

adlandırılmıştır. Şehrin ismi üzerinde bugün de Gazi Mağusa ve Gazi Magosa bağlamında tartışmalar yaşanmakla birlikte şehrin ismi Gazi Mağusa olarak tescillenmiştir.

B- Basılı Kaynaklar

- AKAR, Reşat, **Atatürkçü Kıbrıs Türkleri**, İstanbul, 1981
- ALTAN, Mustafa Haşim, **Atatürk Devrimlerinin Kıbrıs Türk Toplumuna Yansımaları**, Ankara, 1997
- ARI, Kemal, **Büyük Mübadele-Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995
- BİRİNCİ, Ergin M., **M. Necati Özkan (1899-1970)**, Cilt I, 2001, İstanbul
- DENKTAŞ, Rauf R., **12'ye 5 Kala**, Ankara, 1966
- EGELİ, Sabahattin, **1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Nasıl Yıkıldı**, İstanbul, 1991
- ERİM, Nihat, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, Ankara, 1975
- GAZİOĞLU, Ahmet C., **Enosis Çemberinde Türkler; Bugünlere Gelmek Kolay Olmadı**, Cyrep Yay., Nisan 1996, İstanbul
- GÜRKAN, Haşmet Muzaffer, **Bir Zamanlar Kıbrıs'ta**, Lefkoşa, 1996
- GÜREL, Şükrü S., **Kıbrıs Tarihi (1878–1960)**, İstanbul, 1984
- KASIMOĞLU, Erten, **Eski Günler Eski Defterler**, 1987, Lefkoşa
- NESİM, Ali, **Batmayan Eğitim Güneşlerimiz**, Lefkoşa, 1987
- NESİM, Ali, **Kıbrıslı Türklerin Kimliği**, Lefkoşa, 1990
- ILGAZ, Hasene, **Kıbrıs Notları**, İstanbul, 1949
- OBERLING, Pierre, **Bellapais'e Giden Yol**, Ankara, 1987
- ÖRGEN, Cemil, **Kore ve Kıbrıs Savaşları**, İzmir, 1984
- SARICA, Murat, TEZİÇ, Erdoğan, ESKİYURT Özer, **Kıbrıs Sorunu**, İstanbul, 1975
- C-Makaleler**
- DEMİRYÜREK, Mehmet, **“Lozan Sonrası Kıbrıs'tan Türkiye'ye Göç (1923–1926)”**, Toplumsal Tarih, Temmuz 2003, Sayı 115, s. 89–92.
- FEDAİ, Harid, **“Doğru Yol ve Söz Gazeteleri”**, Yeni Kıbrıs dergisi, No 5, Cilt II, Şubat 1985, Lefkoşa, s.20-22.
- HARP AKADEMİLERİ KOMUTANLIĞI, R.Denktaş'ın Harp Akademileri Komutanlığı'nda Verdiği Konferans; **Kıbrıs'la İlgili Son Politik Gelişmeler**, İstanbul, 1991, s.1
- KESER, Ulvi, **“Kıbrıs'ta Çanakkale Savaş Esirleri ve Savaş Döneminde Adada Yaşayanlar”**, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, Bahar 2007, Sayı 5, s.1-68.
- KÜÇÜK, Fazıl, **Kıbrıs Türkünün Geçirdiği Acı Günler**, Kıbrıs Mektubu Dergisi, Sayı 1, Ocak-Şubat 2002, Ankara, s. 10.
- Özdemir, Ahmet, **“Savaş Esirlerinin Milli Mücadeledeki Yeri”**, Atatürk Yolu, Ankara, 1990, Sayı 6, s. 329-330
- ÖZORAN, Beria Remzi, **“Enosis Karşısında Kıbrıs Türk'ü (1878–1914 Dönemi)**, Güvenlik Kuvvetleri dergisi, No 19, Lefkoşa, Mart 1991, s. 6–12.
- ÖZORAN, Beria Remzi, **“Kıbrıs'ta Atatürk'ün Kızları”**, Kıbrıs Postası, 13 Şubat 1982, Lefkoşa, S.3-6
- ÖZORAN, Beria Remzi, **“Mustafa Kemal ve Kıbrıs Türkleri”**, Atatürk Döneminde Türkiye-Kıbrıs İlişkileri, 1919–1938, Ankara, Kasım 1989, s. 298
- Ç-Sürelî Yayınlar**
- Söz
- Tan
- Düstur
- Güvenlik Kuvvetleri Dergisi

Atatürk Yolu
Yeni Kıbrıs
ATAÇAM
The Cyprus Gazette
Kıbrıs Mektubu
Kıbrıs Postası

D- Sözlü Tarih Çalışması

M. Remzi Okan'ın kızı Bedia Okan Göreli ile 15 Ağustos 2010 ve 18 Eylül 2010 tarihinde İzmir'de yapılan görüşme

1915 Kıbrıs doğumlu merhum Ekrem Taşel ile 18 Ekim 2002 tarihinde İzmir'de yapılan görüşme

TMT Limasol kadrosundan merhum Mehmet Y. Manavoğlu ile 25 Ağustos 2004 tarihinde Girne'de yapılan görüşme.

Arif Hocalar ile 10 Şubat 2001 tarihinde Ankara'da yapılan görüşme.

E- ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Mehmet Hasgüler, “84. Yılında Lozan Antlaşmasına Bakış”,
<http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=859&type=23>.